

1932.

XVII. ÉV

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

REINER JÁNOS

FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

1932

TARTALOM.

I. Ülési előadások és felolvasások.

	Lapszám
A Szent István Akadémiának XVI. rendes ünnepi-ülése. 1932. évi december 18-án.	
I. Elnöki megnyitó. Gr. Apponyi Albert elnöktől	1
II. Főtitkári jelentés. Reiner János főtitkártól	4
III. Erzsébet királyné. Pethő Sándor rendes tagtól	9
IV. Katona István emlékezete. Balanyi György osztálytitkártól ...	12
A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból.	
Gr. Széchenyi István monarchikus eszméi. B. Szabó László r. tag 1932 február 3-án tartott előadásának ismertetése	22
A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból.	
Újabb adatok az elefántormány idegvégsszerveinek ismeretéhez. Az 1931 április 24-iki ülésen felolvasta: brahám Ambrus Andor r. tag	24
Az Amygdalaceae-gyümölcsfák gutaütésének okairól. Felolvasta Schilberszky Károly r. tag, a Szent István Akadémia IV. osztályának 1932. évi február hó 19-én tartott ülésén	33

II. A Szent István Akadémia tagjai	35
---	----

III. Hivatalos rész.

A Szent István Akadémia jegyzőkönyvei.

Az I. osztály első felolvasó-ülése. 1932. évi január hó 29-én	39
A II. osztály első felolvasó-ülése. 1932. évi február hó 5-én	39
A III. osztály első felolvasó-ülése 1932. évi február hó 12-én	39
A IV. osztály első felolvasó-ülése. 1932. évi február hó 19-én.	39
Első együttes-ülés. 1932. évi február hó 26-án	39
Az I. osztály zárt-ülése a Fraknoi-jutalom tárgyában. 1932. évi március hó 4-én	40
Rendkívüli együttes-ülés 1932. évi március hó 4-én	40
A II. osztály második felolvasó-ülése. 1932. évi március hó 18-án ...	40
A III. osztály második felolvasó-ülése. 1932. évi április hó 15-én ...	40
Második együttes-ülés. 1932. évi április hó 22-én	40
A IV. osztály második felolvasó ülése. 1932. évi április hó 22-én ...	41
Az I. osztály harmadik felolvasó-ülése. 1932. évi május hó 13 án ...	41
A II. osztály harmadik felolvasó-ülése. 1932. évi május hó 20-án ...	41
A III. osztály harmadik felolvasó-ülése. 1932. évi október hó 14-én ...	41
Harmadik együttes-ülés. 1932. évi október hó 21-én	41
Az I. osztály negyedik felolvasó-ülése. 1932. évi november hó 4-én ...	42
A II. osztály negyedik felolvasó-ülése. 1932. évi november hó 18-án ...	42
A III. osztály negyedik felolvasó-ülése 1932. évi november hó 25-én ...	42

	Lapszám
A IV. osztály harmadik felolvasó-ülése. 1932. évi december hó 3-án ...	42
Meghívók	43
Beküldött könyvek	44

IV. Beszédek és méltatások.

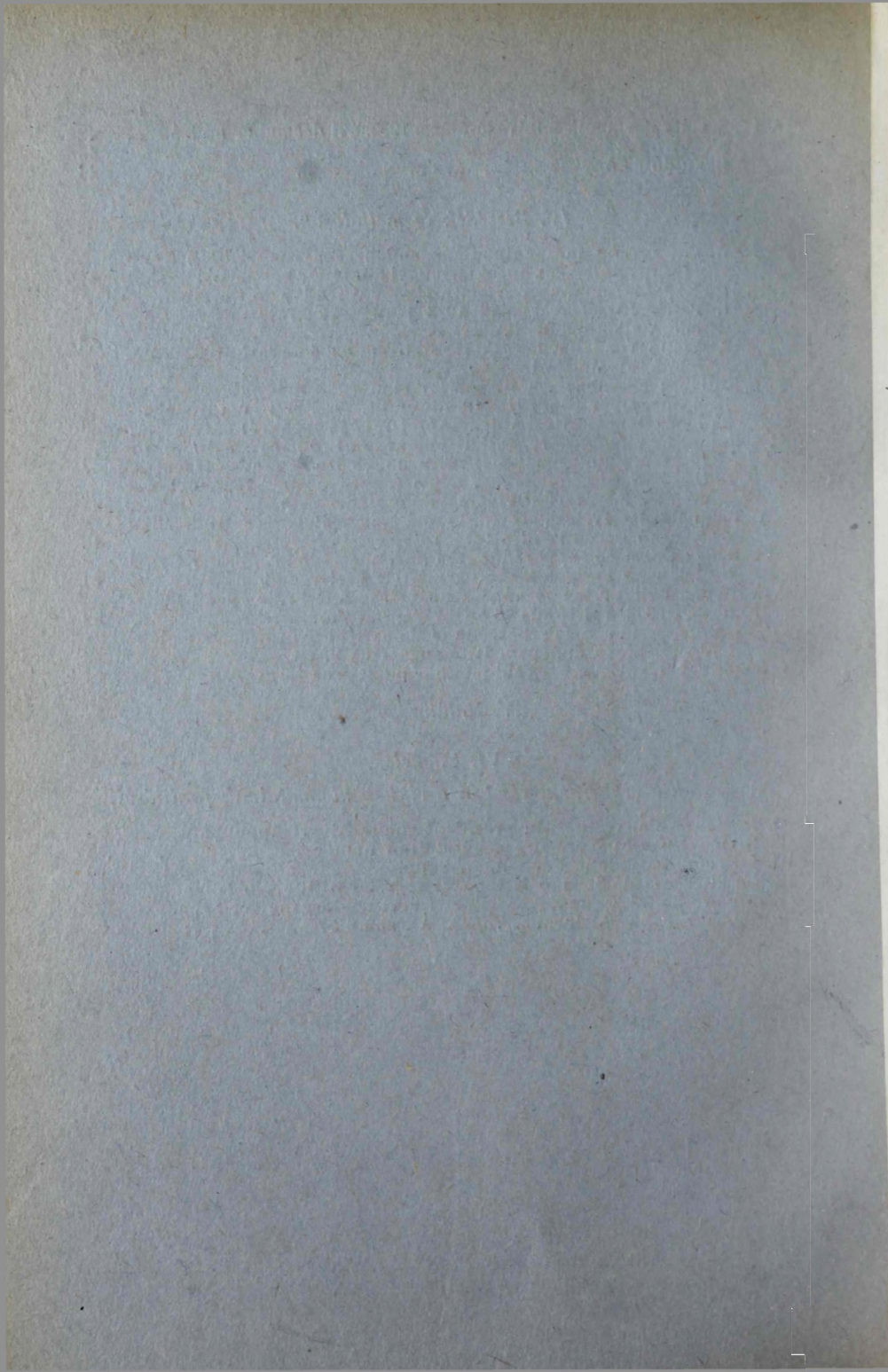
I. Hutyra Ferenc másodelnök megemlékezése Klebelsberg Kuno volt m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter halála alkalmából	44
II. Mihályfi Ákosnak, az I. osztály elnökének üdvözlő beszédei.	
1. Petró József r. tagnak 1933 január 29-én tartott székfoglalója alkalmából	45
2. Szabó Vendel r. tagnak 1932 november 4-én tartott székfoglalója alkalmából	45
III. Kollányi Ferencnek, a II. osztály elnökének megemlékezése az 1932 november 18-iki osztályülésen br. Forster Gyula tiszteleti- és igazgatótanácsi és Áldásy Antal rendes tagokról	46
IV. Suták Józsefnek, a IV. osztály elnökének 1. az 1932. évi február 19-én mondott megemlékezése Böckh Hugó rendes tagról	47
2. Üdvözlő beszéde Nékám Lajos rendes tagnak 1932. évi december 3-án tartott székfoglalója alkalmából	48
V. Papp Károly IV. osztály titkáranak megemlékezése Tóth Mike és Laczkó Dezső rendes tagokról... ..	49
VI. Dedek Crescens Lajos rendes tag búcsúbeszéde br. Forster Gyula tiszteleti- és igazgatótanácsi tag felett Esztergomban	51
VII. Hóman Bálint r. tag búcsúbeszéde Áldásy Antal r. tag felett Budapesten 1932. évi július 16-án	52
VIII. Vízota Gyula r. tag beszéde a bonyhádi Vörösmarty-emlék-tábla leleplező ünnepén, 1932 augusztus 27-én	53
Véleményes jelentés a Fraknoi-jutalom odaitélése tárgyában ...	54

V. Halálozások... ..	54
----------------------	----

VI. Függelék.

Az Értesítő cikkeinek, részben a cikkek kivonatainak fordításai.

I. Discours d'ouverture du président comte Albert Apponyi	55
II. Rapport par le secrétaire général Jean Reiner	58
III. La reine Elisabeth. Par Sándor Pethő	63
IV. Le memoria di Stefano Katona di segretario Giorgio Balanyi ...	67
V. Neuere Beiträge zur Kenntnis der Nervenendorgane der Schnauze von Elephas Africanus. Von A. Ábrahám	68

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIAÉNAK

XVI. RENDES ÜNNEPI-ÜLÉSE 1932. ÉVI DECEMBER 18-ÁN.

I.

ELNÖKI MEGNYITÓ

Gróf Apponyi Albert elnöktől.

Genf városának, ahol évek óta kell a nemzet szolgálatában több-kevesebb időt töltenem, katolikus székesegyházában van egy Szent Erzsébetnek szentelt kápolna és oltár, melyhez szeptember hó vége felé zárandokolni szoktak az ott tartózkodó magyarok. A kápolna Szent Erzsébetnek van szentelve, falaiba pedig egy márványtábla van beillesztve, mely boldogult Erzsébet Királynénknak ugyane városban bűnös kezek által okozott halálát tartja fenn a hívők emlékezetében. E halál évfordulójának gyászmiséjéhez zárandokolunk, és meg-meg-újul lelkeinkben az emlék, melynek a Szent István Akadémia ezt a közgyűlést szenteli : boldogult Erzsébet Királynénk halhatatlan érdemeinek emléke.

Ezt az emléket nemcsak a tragikus sors szenteli meg, mely a Királynét érte, az erőszakos halál, szenvedésekkel és megpróbáltatásokkal telt élet után ; megőrzi azt hazánk történelme, mert a történelemnek egy döntő pillanatában döntő tényezőként nyúlt be az ő lelkierője hazánk fejlődésébe.

Az 1867. évi kiegyezés lélektana az ő szerepében pontosul össze. Mindenki tudja, milyen nehéz küzdelmet kellett Ferenc József Királynak önmagával, ifjúsága benyomásaival, az ifjúkorától kezdve belénevelt hagyományokkal és azok érzelmi világával vívni, míg arra az elhatározásra jutott, hogy mindezekkel szakítva, a nemzetet visszahelyezze alkotmányos jogainak birtokába, állami önállóságának élvezetébe, erői kifejtésének lehetőségébe. Mikor mint 19 éves ifjú a trónra lépett, a magyar nemzetet fegyverben állva találta magával szemben, idegen segítséggel kellett neki a hatalom birtokába jutni és környezete beleoltotta lelkébe azt a gondolatot, hogy az ekkép visszaszerzett hatalom korlátlan, hogy őt régi alkotmányos hagyományok nem kötik, hogy azt a magyar államiságot, amelyet ő csak a fegyveres összeütközés

képében ismert, birodalma legfőbb ellenségének kell tekintenie és uralkodói hatalmát annak megsemmisítésére alapítani. Nem volt körülötte senki, aki ezeket, az igazság látszatával bíró tévtanokat az ifjú fogékony kedélyvilágában ellensúlyozhatta volna: ellenségeinek tekintette azokat a tántoríthatatlan híveit is, akik azokkal szembehelyezkedni merészeltek és őt fölvilágosítani iparkodtak.

Sokféle keserű tapasztalás és a férfikor érett szellemi önállóságának elérésével kifejlődött gondolkozás, megingatta ugyan őt azokhoz a tévtanokhoz való ragaszkodásában, melyeket ifjúságának benyomásai és első tanácsadóinak tanításai belécsöpögtetett volt; kereste az érintkezést a magyar nemzeti gondolkozás hivatott képviselőivel, a közeledést a nemzethez és a kibékülést. De még hosszú időn át félrendszabályokkal vélte ezt elérhetni, míg megnyitlak a szemei és látta, hogy át nem menthet a szükségessé vált új berendezésbe semmit abból az eszmevilágból, amelyben felnőtt volt, hogy tökéletesen meg kell azt tagadnia és elfogadni az azzal ellenkező igazságot: a magyar nemzetnek állami önállósághoz való jogát, hogy föl kell cserélnie a császári korlátlan uralom hatalmát, Szent István koronájának alkotmányos királyságával.

Mindenki, aki az emberi természetet ismeri, át fogja érezni az egyéniség ilyen gyökeres átalakításának lelki nehézségeit, és aki bele tudja magát gondolni az uralkodói lélektanba, mérlegelni fogja azt is, hogy az mennyire hatványozza az önérzet rovására hozandó ilyen áldozatnak kínját.

A kiegyezés e lélektani nehézségeinek leküzdése csak hasonló erejű lélektani befolyások közreműködésével volt lehetséges. Okoskodás, érvekkel való meggyőzés, pusztá észbeli belátás itt önönmagában nem diadalmaskodhatott. Az irracionális lelki ellentállásnak legyőzését kellett valahogy elérni, és ezen a döntő fordulóponton lép be a magyar történelembe Erzsébet Királyné.

Ő nem állott egyénileg azoknak a kora ifjúsági benyomásoknak és megrögzött tanoknak hatása alatt, melyekkel királyi férje küzdött; ő lelki akadály nélkül engedhetett a magyar igazságról és a magyar erőről nyert belátásának, sőt, ő akadálytalanul szívébe zárhatta egy sokat küzdött, sokat szenvedett, ritkán megértett nemzetnek érzelmi világát is. A hitvesi szeretettel egyesített hazánk szeretetével vette körül az önmagával nehéz küzdelmet vívó királynak lelkét és szelíd női befolyásával elolvasztotta benne az érzelmi ellentállásnak utolsó maradványait, érlelte és fönntartotta lelkében az elhatározás erejét mely fölemelte őt az alkotmányos magyar királyság trónjára, visszaadta őt nemzetének és ezzel hazánk számára a fejlődésnek és a haladás-

nak és testi-lelki jólétnek olyan félévszázadát nyitotta meg, amelyenhez hasonlót talán egyetlen nemzet történelmében sem található. Ez Erzsébet Királynénak szerepe a magyar történelemben, ez az a női cselekedet, amelyért minden jövődöbeli magyar nemzedék áldani fogja emlékét.

Hogy egy rettenetes katasztrófa mindazokat a vívmányokat, melyeket nagyrészt ennek a tettnek köszönhetünk, romba sujtotta, az nem érintheti az ő emlékét; hiszen ezekből a romokból óhajtjuk és reméljük újból fölépíthetni az országnak szebb jövőjét; hogy a romok még ennyi építőanyagot rejtenek magukban, az mutatja legjobban a rombadőlt épület nagyságát. Ennek a nagyságnak emlékével esik össze Erzsébet emléke, mely nem szabad, hogy pusztá kesergéssé fajuljon, hanem kell, hogy épannyi erővel legyen lélektani tényezője újjászülésünknek, amely erővel működött közre az élő Erzsébet a fél század előtti újjáépítésben.

II. FŐTITKÁRI JELENTÉS.

Reiner János főtitkártól.

Tekintetes Akadémia !

Tisztelt Ünnepi Ülés !

A mostani évet megelőző három évben Akadémiánk a vallás-alapból oly segílyt kapott, amely lehetővé tette több akadémiai munkálatnak közzétételét.

Azonban ebben az évben ez a segíly elmaradt és a társadalom sem jött támogatásával az Akadémia segítségére.

Az általános gazdasági válságnak nevezett nehézségek nagy nehézséget okoznak, mint már oly sokszor Akadémiánknak ifjú életében, nehézséget okoznak oly értelemben, hogy az Akadémia munkájának eredményeit csak hosszabb idő múlva lehet közkinccsé tenni.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy az Akadémia tudományos munkájába ez gátló akadályként folyna be ; mert ezt a munkát a gazdasági eszmék, gazdasági erők, a gazdasági nehézségek és küzdelmek fölött is magas felsőséggel bíró, leghatalmasabb nemzeti eszme és a katolikus szellem ereje vezeti és hatja át.

Ezek az eszmék és ezeknek szelleme áll folyton mindenikünk előtt ; más és más alakban mindig megújuló erővel vezeti ezt a tudományos és irodalmi munkát.

Hiszen lehetetlen is lenne a magyar katolikus tudósok és írók Akadémiájának az, hogy ne végezze az anyagi nehézségek miatt a legfokozottabb erővel és mértékben az alapítással vállalt munkát akkor, amikor minden alkalom egy-egy hatalmas megtestesítését hozza eléje annak az egybeforrnt katolikus magyar szellemnek, amely megteremtette, nevelte, felemelte, újra és újra nagygyá tette a keresztény Magyarországot és örök, termékenyítő nagyságot, megmentést s dicsőséget szerző erő és hatalom szemben azzal a történelmi hálátlanságtól s a magukat és egyházukat is a hazáért feláldozott egyháziakkal szemben fordított hálátlanságtól vezetett kijelentéssel, amely ezt a halodó kereszténységnek nevezte volt.

Nem kell itt a világraszóló és a világ által is megünnepelt hatalmas példákra utalnunk.

Mai ünnepi ülésünk egyik előadása «Katona István emlékezete» a maga egyszerűségében mily sokat beszél éppen a magyar katolikus szellemtől vezetett tudományosság alkotásáról.

A magyar történetírást tudományos színvonalra valóban a Pray-hoz csatlakozó katolikus írók s köztük a legkiválóbb Katona István emelték.

Ennek alapjáról Hóman Bálint ebben az Akadémiában «Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században» című tanulmányában azt írja, hogy «Pray történeti felfogása, történetsszemlélete a keresztény katolikus világnézetben, a jezsuita adatgyűjtő iskola történeti felfogásában és az alkotmányos rendi közfelfogásban gyökerezik. Ideálja Szent István Regnum Marianuma. Erős és meggyőződéses vallássósága — csakúgy, mint szilárd hazafias meggyőződése — minden sorából kitűnik, de alig látjuk nyomát az adatgyűjtők legjelesebbjeit is lenyűgözve tartó, egyoldalú felekezeti és egyházpolitikai szempontoknak».

Ez a nemzeti és vele egybeforrt katolikus szellem teremtette meg ma, természetesen a tudomány mai magaslatára emelve azt a nagyszerű történelmi munkát, amelyet Hóman Bálint és Szekfü Gyula, mindketten nekünk ez Akadémiánkban is társaink írtak.

A történetírás tudományos munkája mellett hálás örömmel emlékezhetünk meg ebben a gondolatkörben arról a történelmi s ma is végzett szerepről, amely a bencés és a ciszterci rendhez fűződik; mégpedig abból az alkalomból, hogy utóbbiak a zirci apátságnak 750 év előtti megalapítását s a rend letelepülését, előbbieket pedig a celldömölki apátságnak nyolc százados évfordulóját ünnepelték.

Ebben a megemlékezésben éppen nemzeti szempontból nem szabad hallgatással mellőzni azt, hogy a közvetlen hitbéli munkán kívül ezeknek a rendeknek fiai a szellemi kultúra és a földművelés terén, mily fejlesztő, átalakító munkát végezve emelték nyugati színvonalra a magyarországi mezőgazdasági termelést.

Visszatérve a katolikus szellemen végzett tudományos munkásságra, az emberi művelődés egyik legnagyobb alakjának, Goethének halála századik évfordulója alkalmából végbement ünneplésekhez csatlakozva, megemlékezem az elfogulatlan, igazságot kereső katolikus tudománynak Goethéről tett megállapításairól.

Miután nincs szakszerű kiváltságlevellem s Goethével talán nincs egyéb lelki közösségem, mint megérzése s talán felismerése benne a legnagyobb isteni kegyadományok egyikének, a csodás költői erőnek, azért csak katolikus tudósok megállapításainak közlésére szorítkozom.

Muckermann Frigyes jezsuita atya «Goethe» címen 1931-ben írt

könyvében foglalkozik Goethével. Ennek bevezetésében azt írja, hogy előtte áll Nagy Albertnek képe, amely titokzatos kapcsolatban áll az ő könyvével. De — írja Muckermann —, ha a XIII. század első felének a legnagyobb tudósa képéről elvonnánk a szentség glóriáját, akkor ez a kép Goethe képe lehetne. A képen a szentnek lábainál értékes könyv fekszik, talán az ószövetség, vagy az üdv hírnöke. Vajjon nem voltak-e ezek Goethének is, egész életén át a legfenségesebb iratok? A könyvön tintatartó áll. Költőnk is eléggé tanuságot tett arról, hogy ezeknek az iratoknak forrásából merítette egész költészetét. A háttérben vár látható, majd templom vagy kolostor, jelképei a nagy formáknak, az államnak és az egyháznak, amelyek akkor uralták az életet. Nem kell sokáig lapoznunk a «Dichtung und Wahrheit»-ban, vagy a Faustban, hogy ugyanezekkel a szimbólumokkal találkozunk. Nagy Albertet doctor universalis-nak nevezték, aki Summát írt, amelyben mindent összefoglalt, amit akkor a tudomány képviselt. Goethe is universalitas ; az ő munkája is kora minden tudományának summája ; az ő küzdelme is küzdelem Isten és a természet örök térein.

Más helyen Muckermann felveti a kérdést : «ist die Synthese von Aristoteles und überhaupt von Antike und Christentum der Ausgangspunkt für eine triumphale Entwicklung der Religion Christi geworden, läßt sich von einer Synthese mit Goethe und des deutschen Idealismus nicht auch etwas erhoffen?»

És Muckermann azt is kimondja, hogy Goethe inkább katolikus alapbeállítással, de semmiképpen sem pogány, mint azt róla mondták volt.

Mindenesetre a katolikus tudomány igazságkeresése nem áll meg egy szólamnak kerítésénél és nem dobja oda a legnagyobbat kutatás, mérlegelés nélkül kicsinyek megállapításainak.

Ez a katolikus szellem szólal meg sokkal korábbról Motz Atanáz-nak, a Szent István Könyvek között 1925-ben megjelent «A német irodalom története» című könyvében.

Fölösleges itt a szerzőnek egész anyagát átvenni, hiszen eléggé kifejezők azok a helyek, amelyekben idézi Goethének Eckermannhoz intézett azt a nyilatkozatát : hogy bármennyire halad a szellemi kultúra, fejlődnek a természettudományok, bővülnek az emberi ismeretek, a kereszténység fenségét és erkölcsi kultúráját, amint az az evangéliumokban felénk ragyog, sohasem fogják elérni. S a cisztercita szerző írja tovább, hogy Goethe a kereszténység isteni alapítója előtt tisztelttel meghajol, tiszteletben tartotta a szent könyveket és öreg korában azokkal szemben is nyíltan kereszténynek mondotta magát, akik pogánynak nevezték. Lutheranusnak született és az maradt mindvégig ; de

minél érettebb lett szellemi fejlődése, annál jobban hajlott a katolicismus felé. Önéletírásában gyönyörű nyilatkozatok hangzanak el az egyház szentségeinek felségéről és nagy életművének főhőse Faust, a reformáció korának büszke apostatája, a német varázslóművészet képviselője, a Helenában megszemélyesített klasszikus szépség hódolója, a Sturm és Drang eget ostromló titánja a nagy dráma végén Szűz Mária lábainál térdel és Gretchen a három bűnbánó nővel Faust nevében irgalomért és kegyelemért esedezik.

A katolikus tudománynak ezek a megállapításai nemcsak utat mutató lángokként lobognak azok részére, akik a Goethe pogány mivoltáról megállapított szólamok útvesztőiben tévelyegnek, hanem tanúságai a katolikus szellem elfogulatlan igazságkeresésének s a szellemi, a lelki kincsek igazi élvezése képességének.

Ez közismerten Akadémiánk vezető erőinek csak egyik oldala, a másik, amely a legcsúnyább, legnehezebb időkben is a legnagyobb ellentállásra s erőinek legteljesebb megőrzésére képesítette, a nemzeti eszme.

Ennek hangjai szólalnak meg ma is, ez ünnepi ülésünkön, amikor a magyar történelemnek Saroltától, történelmünk mai napig terjedő folyamának utolsó királynéjáig egymásra sorakozó nagy asszonyai köréből Magyarország őrangyaláról, a magyar nemzet sorsára s lelki életére is döntő befolyású Erzsébet királyné emlékét ünnepeljük.

Akadémiánk rendes évi munkájának részleteiről, Értesítőnk emlékezik meg.

Itt a hivatalos kötelesség csak annak bejelentésére kötelez, hogy Akadémiánk ebben az évben csak egyetlen új tagot választott, mégpedig a történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályába Irk Albert pécsi egyetemi jogtanárt, a büntetőjog és nemzetközi jog művelőjét, akit az Akadémia részéről ezen alkalommal is melegen üdvözlök.

Ezzel szemben a veszteségek egész sora érte ebben az évben is Akadémiánkat; ez évben haltak meg: Áldásy Antal, Balits Lajos, Járosy Dezső, Klinda Teofil, Laczkó Dezső, Tóth Mike rendes- és Br. Forster Gyula tiszteleti tagok.

A veszteségekről Akadémiánk osztályaiban s együttes üléseiben már megemlékezett s külön-külön emlékbeszédek tartásával fog részletesen megemlékezni, ezért ezen a helyen csak br. Forster Gyuláról kívánom a legmélyebb fájdalommal elmondani azt, hogy ebben a tudósunkban, Akadémiánknak ebben a kiváló tagjában, ebben a világi férfiban, a lelki nemességnek, a katolikus magyar nemzeti szellemnek azt a megtestesítőjét veszítettük el, aki igazán jelképezte Akadémiánk szellemét s vezető eszméit.

Ezek vezetnek továbbra is munkánkat s hisszük, hogy az anyagi nehézségeket is — mint már annyiszor — elhárítva, segítünk végleg félretenni a forradalmaknak még mindig meglevő erkölcsi, politikai, társadalmi, irodalmi s tudományos maradványait és segítünk mind magasabbra emelni erőben, fényben, dicsőségben a magyar irodalmat és tudományt.

III.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ.

Pethő Sándor rendes tagtól.

Messze szemhatárok hipnotizáló szemléletében andalodik el a magyar emlékezet, amikor Erzsébet királyné bronzmására függeszti tekintetét. A birodalom, amelynek egykor legárvább népe már az első találkozásnál rásejtett benne barátjára és védelmezőjére, romokban hever. Az uralkodóház, amelynek komor hagyományain átsugárzik az ő légies, borús, asztrális lénye, a világ száműzöttje gyanánt sehol sem leli ott-honát, holott valamikor nem nyugodott le a nap a földkerekségre kiterjedő országain és tartományain. A nemzet, amely valaha annyira körülrajongta s amelyet ő annyira szeretett, ma talán szerencsétlenebb és vigasztalanabb a fájdalomban, mint ő, aki egyszerre elalélt és összecsuklott a sors csapásai alatt s aki annyira meggyűlölte az életet, mint az Achilleuszát gyászoló szőke istennő, aki örökre elbujdosott a halhatatlan istenek gyülekezetéből Poseidon jáspis-palotájának örömtelen magányába. És most a bánat nemzete több mint egy emberöltő távolából földidezi az elysiumi mezők borzongó árnyai közül a bánat királynőjét s egy új nemzedék hódol e valószínűtlenül karcsú lénynek, ennek a vékony csontokból és sugárzó fényből alkotott csodálatos jelenségnek, akinek alakját, mint a székesegyházak üvegablakaira festett szüzekét, átvilágítja a napsütés.

Abban a korban jelent meg a magyarság előtt, amikor a nők szépségük virágját a szellem erejével és a jóság illatával egyesítik. Erzsébet inkább megható, semmint diadalmas szépség volt, olyan, amely nem egyedül a test tökélyéből áll, hanem amelynek a lélekre van szüksége, amely átvilágítja a testet s amely megóvjá azt a hervadás végzetétől. Akik beszéltek vele valaha, még évtizedek múlva is megőriztek valami rejtelmes emléket hangja «különös szeplőtlenségéből és töretlenségéből», a vox infantilisnak «ama sajtószerű rezgéséből, amelyről az ég és a föld angyalai megismerik egymást». A magyarságnak iránta való érzésében volt valami abból a jobbágyi hódolatból, amellyel föltekintett arra, akinek vállát Szent István koronája érintette, abból a lovagias romantikából, amellyel a kor legszebb asszonyát szemlélte, leginkább pedig abból a mély, osztatlan és büszke hálából, amellyel mindörökre oda-

IV.

KATONA ISTVÁN EMLÉKEZETE.

Balanyi György osztálytitkártól.

December 13-án kétszáz esztendeje mult annak, hogy Katona István, a magyar történelem páratlan szorgalmú bűvára a nógrád-megyei kicsiny Bolyk községben megpillantotta Isten szép világát és elindult csodálatos életpályáján, melynek minden parányi részlete a hű és odaadó kötelességteljesítés himnuszait visszhangozza. Külsőleg keveset mutat ez az életpálya : csendes és zajtalan, mint a lankás hegyoldalon lefelé iramló csermely folyása. Ami dísz, ami fény mutatkozik rajta, az nem külső kegy rávetődése, hanem saját benső értékeinek kisugárzása. Kiemelkedőbb mozzanatait kevés szóval összefoglalhatjuk. A nagytehetségű ifjú már 18 éves korában a jezsuita rendbe lépett. Trencsénben, Kassán és Nagyszombatban tanult, Gyöngyösön, Nagyváradon és Komáromban tanított. 1765-ben, a második noviciátus kiállása után a nagyszombati egyetem tanára lett ; az első négy évben a humaniorákat és az ékesszólástant, 1769-től kezdve pedig az egyetemes történelmet adta elő. 1773-ban rendje feloszlatása után az esztergomi egyházmegye kötelekébe lépett. 1777-ben az egyetemmel együtt Budára költözött. 1784-ben működési körének megnyirbálása, az oknyomozó magyar történet megszüntetése és a német tanítási nyelv kötelezővé tétele miatt önként lemondott tanszékéről és alig ötvenkétéves korában nyugalomba vonult. A kényszerű nyugalmat 1790-ben lelkes tisztelője, gróf Kollonics László kalocsai érsek hívására a kalocsai káptalani könyvtár igazgatásával és a szeminárium szónoklattani tanszékével váltotta fel. Kalocsán a Gondviselés kegyelméből még teljes négy lusztrumot tölthetett és ezen idő alatt egymásután kanonok (1794), bodrogonostori c. apát (1799) s végül szemináriumi rektor lett (1806). Áldásos életének 1811 augusztus 19-én szakasztotta végét a halál.

Im, ezek a főbb útjelzői annak az egyszerű és munkás életpályának, melyet a «magyar történetírás titánja» a szegényes bolyki szülői ház és a kalocsai kanonoki stallum közt 79 év alatt megjárta. Első tekintetre bizonyára szegényesnek tetsző pálya ; alig különb a szokásos papi karriernek átlagánál. Ha azonban kissé közelebb lépünk hozzája, azonnal észre vesszük, hogy a látszat csal ; észre vesszük, hogy

az egyszerű külső mez alatt nagy értékek : egy gazdag és harmónikus lélek megbecsülhetetlen kincsei húzódnak meg. És itt nem annyira a tökéletességre törekvő szerzetes vagy a hivatásának élő pap, mint inkább az eszményi ember és tudós erényeire gondolunk. Mert bizonyos, hogy Katona egyénisége tisztán emberi mértékkel mérve is olyan értékeket zár magában, melyek messze föléje emelik őt az átlagos embernek. Lelkének alaptónusát, hogy úgy mondjuk, *principium individualitatis*-át az *amor sanctus*, a lángoló szeretet adta meg, mellyel hivatásán csüggött, mellyel rendjéhez, Egyházához és nemzetéhez ragaszkodott s mely a tudományok terén az igazság rettenhetetlen bajnokává avatta őt.

Katona eredetileg a tanári pályára készült és míg viszonyainak változása más irányt nem adott élete folyásának, minden igyekezetével a tanári hivatásnak is élt. Legjobban az iskolában érezte magát s legfőbb ambícióját tanítványai lelkének minél gazdagabb kiművelésében kereste. Mint igazi vérbeli pedagógus nem elégedett meg az ismeretek pusztja közlésével, hanem igyekezett azokat minél mélyebbre gyökereztetni. Például nagyszombati retorikatanár korában gyakran kirándult növendékeivel és az ékesszólástan szabályainak gyakorlására beszédeket mondatott velők az illető vidék természeti és történeti nevezetességeiről. De az ész mellett nagy gondot fordított a lélek kiművelésére is. A jezsuita pedagógia különben is bő alkalmat nyújtott erre és ő egyetlen alkalmat sem hagyott felhasználatlanul. Még késő aggkorában is jóleső érzéssel gondolt vissza arra a serény buzgóságra, mellyel tanítványai : Szent Ignác, Xavéri Szent Ferenc és Szent Alajos iránti hódolatukat lerótták. Sokoldalú fáradozásának eredményeként idővel bizonyos bensőséges, esaknem személyes viszony fejlődött ki közte és növendékei közt. Hiszen a gyermeklélek a legérzékenyebb szeizmográf, mely a szeretet és megértés legkisebb rezdülésére is élénken reagál. Nem csoda tehát, hogy a tudós és lelkes tanár törekvései hamarosan megértésre és viszonzásra találtak. A tanítványok büszkéek voltak tudós tanárukra s hálások szeretetért és viszonzásképpen versenyre keltek egymással kötelességeik teljesítésében. Ennek a tanárra és tanítványokra nézve egyaránt jellemző viszonynak érdekes dokumentuma az az ajánlólevél, mellyel Katona élete alkonyán nagy történeti művének utolsó kötetét világgá bocsátotta. A levélben első nagyszombati tanítványaihoz : Klobusitzky Péter szatmári, Kamánházy László váci püspökhöz, Mailáth György kir. személynökhöz és báró Révai Pál titkos tanácsoshoz szól olyan közvetlen és megindult hangon, mely nyomban elárulja, hogy még 44 év multán is milyen mélyen éltek a már akkor európai hírnű tudós lelkében a régi iskolai emlékek.

E megkapó hangú írás, egy hosszú és eredményekben gazdag élet gyönyörű hattýúdala, egymagában elegendő bizonyítéka Katona istenadta pedagógiai rátermettségének és lángoló hivatásszeretetének; a lelkes dilirambusból, melyet egykori tanítványairól zeng, észrevétlenül a saját képe, a hivatásért és tanítványaiért élő-haló tanár képe rajzolódik ki elénk.¹

Nem kevésbbé kézzelfogható bizonyosságai a nagy történetíró tanító buzgalmának azok a kisebb munkák, melyeket nagyszombati tanár korában elsősorban tanítványai munkájának megkönnyítésére bocsátott közzé. Ilyen pl. a világtörténelem eseményeinek könnyebb áttekintésére készített nagy kortörténeti vázlata² és a római császárság történetének kézikönyvszerű összefoglalása, melyet címlapja szerint is a «magyarországi és kapcsolt részekbeli akadémiák használatára» jelentetett meg.³ Lassankint annyira megszokta és megszerette az iskola légkörét, hogy mint világi pap sem tudott megenni tanítás nélkül. Örömmel kapott tehát Kollonics érsek meghívásán s hajlott kora és rengeteg elfoglaltsága ellenére készségesen vállalta a kalocsai szeminárium retorikai tanszékét és élete végéig szeretettel tanítgatta a kispapokat az ékesszólás szabályaira. És hogy szeretete nyomán itt is szeretet kelt, arra kitűnő bizonyság az a sok ünnepi emléklap és chronisticon, mely ma, ötnegyedszázad multán is híven őrzi a rajongva szeretett mester és tanítványai bensőséges viszonyának emlékét.

Hasonló szeretettel és hűséggel csüggött Katona rendjén. Hiszen őt a legtisztább hivatásérzet vezérelte a Jézustársaság atyái közé s élete legboldogabb emlékének azt a napot tekintette, melyen 36 éves korában, tehát igazán érett fővel végleg eljegyezte magát rendjével. Annál megrendítőbb csapás volt rája nézve a *Dominus ac Redemptor noster* kezdetű bulla, mely kegyetlen kézzel feldúlta boldog szerzetesi otthonát és szétrombolta addigi életének megszokott és régóta megszeretett kereteit. Rendjének feloszlata mély sebet ütött Katona érzékeny lelkén, mely még évtizedek múlva is sajgott és égetett. Bizonyítja ezt az a kis epizód, melyet Dugonics életírója, Prónai Antal beszél el a nagy regényíró életrajzában: «Dugonics egyszer az exjezsuita Katona Istvánnal, a jeles történetíróval utazott Magyarország déli részén. Aradon meghívták őket a minoriták zárdájukba; Katona semmiképpen sem akart hozzájuk menni, mert XIV. Kelemen, a rend

¹ Hist crit reg. Hung. Tom. XLII. Budae, 1817. Ep. dedic.

² Synopsis chronologica historiarum ad sublevandum memoriam historio-philorum concinnata. I—III. Tirnaviae, 1771—73.

³ Synopsis historiae Romanorum Imperatorum in usum Academicarum per regnum Hungariae et provincias eidem annexas. Budae, 1782.

eltörlője is minorita volt. A nagy unszolásra mégis elmennek s ott fogják őket éjszakára is vendégül. Katonának véletlenül olyan szoba jutott, ahol XIV. Kelemen arcképe függött a falon. Ahogy észrevette, elborult az arca. «Mintha átverték volna a szívemet, ahogy ezt a képet megpillantottam» — mondta Dugonicsnak». ¹

Ez a kis eset meggyőzően mutatja, hogy Katona lélekben mindig hű fia maradt Loyolai Szent Ignácnak. Rendjének «siratni való pusztulásáról» lehetőleg keveset beszél; ő, aki egyébként olyan széles medret és előadásának, ennél egy pontnál egyszerre szüksézávúvá válik. Mintha attól félne, hogy az emlékezéssel újból feltépi szívének nehezen hegedő sebet. Nagy munkájának illető helyén, a XXXIX. kötet 821. oldalán is csak ennyit ír róla: «Nem a mi feladatunk kutatni, miért engedte meg a Gondviselés a rend eltörlését. Az azonban bizonyos, hogy azok is, akik különböző balhiedelmektől vezettetve a rend felszólítását kívánták vagy pedig azt megtörténte után kitörő örömmel helyeselték, napról-napra világosabban látják, mit veszített vele a világ és magokban vagy akár nyíltan is a rend visszaállítását kívánják». ²

De bármily fájdalmasan érintette Katonát rendjének megsemmisítése, a váratlanul jött csapás egy pillanatra sem rendítette meg őt az Egyház iránti hűségében és a Szentszék iránti fiúi kegyeletében. Mert ő sokkal katolikusabb lélek volt, tehát sokkal jobban megszokta felülről, természetfölötti megvilágításban tekinteni a dolgokat, sem-hogy ilyen még annyira fájó, de az örökkévalóság viszonylatában mégis csak múló epizódon megrekedhetett volna. Ő világi pap korában éppen olyan odaadó hűséggel szolgált az Egyház érdekeit, mint előbb szerzetes korában. Sőt mikor a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején a nyugatról felénk áramló tisztulatlan és forrongó eszmék bábeli zűrzavara a mi közéletünket is előntötte és megsemmisítéssel fenyegetett mindent, ami addig szentként és tiszteletreméltóként élt a lelkekben, elhagyta tudós magányát és önként beállott azoknak a nagyszívű férfiaknak sorába, akik a vállukat és mellüket feszítették neki a vészes áradatnak. A tudós Katona, aki eddig az eszmék szférikus magasában élt, leereszkedett a mindennapi élet porondjára, publicisztává szegődött, hogy meggyőződéssel írott polemiák aprópénzére váltsa roppant tudományának fényes talentumait. És ezen a téren

¹ Prónai A.: Dugonics András életrajza. Szeged, 1903. 77. 1.

² Non est nostrum scrutari, cur coeleste Numen huius ordinis abolitionem fieri permiserit. Id tamen certum est, illos quoque, qui prius instituti Societatis eversionem variis praeiudiciis abrepti vel desiderarunt vel laetis admurmurationibus comprobarunt, in dies, quid amiserint, magis sentire, votisque partiexpetere tacitis, partim etiam apertis eius restitutionem.

éppen úgy megállotta helyét, mint előbb a tudományok terén. Fölényes tudásával, erős meggyőződésével és rendületlen egyházas érzésével könnyű volt eligazodnia a körötte hullámozó nagy kaoszban. A túlzó protestáns igények visszaszorítására és a katolikus papság ellen intézett támadások visszaverésére közzétett négy vitairata alaposság, tartalmi gazdagság és előkelő hang tekintetében mindenesetre a kor publicisztikájának legjava terméséhez tartozik. Kicsiny terjedelmük és igénytelen külsejük ellenére meglátszanak rajtuk az oroszláncokmők; de még inkább megtetszik rajtuk szerzőjüknek mély hite, Egyházához való hűséges ragaszkodása és érdekeiért égő szent lelkesedése.¹

Az Egyház mellett meleg szeretettel ragaszkodott Katona nemzethez és hazájához is. Hiszen ma már tudjuk, hogy a XVIII. század megközelítőleg sem volt az a nemzetietlen korszak, aminek régebbi protestáns szellemű történetírásunk szeretete feltüntetni. Ma már tudjuk, hogy azok a derék szerzetes írók, akik latin köntösbe öltöztették gondolataikat, egyáltalában nem szorultak rá, hogy a szomszédba menjenek nemzeti érzést és hazaszeretetet tanulni. Mint valamikor Szent László daliái, ők is két ország: a szép mennyország és Magyarország fiainak érezték magukat és mindkettő iránt egyforma odaadással igyekeztek kötelességüket teljesíteni. Ugyanez áll Katonára is. Bizonyosságul legyen szabad arra hivatkoznunk, hogy nagy történeti művét is nemzeti érdekből, a magyarság becsületének megvédésére írta. Úgy látta ugyanis, hogy korára még teljes mértékben áll Bél Mátyásnak félszázaddal előbb tett súlyos megállapítása: «Egyedül mi magyarok szeretjük elhanyagolni magunkat, nagy kárára ügyeinknek és jóhirünknek; mert így szándékosan félrevezetjük az idegeneket, úgy tüntetvén fel a dolgot, mintha nálunk még mindig a régi barbárság nehéz köde ülne meg mindent s mintha valami különös kedvünk telnék a borongó homályban való botorkálásban».² Ezért parancsoló kötelességének érezte kiállani a küzdőterre és a teljes igazság feltárásával jobb véleményre hangolni nemzete iránt a jóhiszemű külföldet. És bár megvesztegethetetlen igazságszeretetében fényre és árnyra egyaránt kiterjeszkedik, elbeszélésében mégis szívesebben időz a felemelő mozzanatokról. A nemzeti érdekek védelmében

¹ Ad amicum august. conf. amici catholici de Viennensi et Lincensi pacificatione epistolae tres H. és ny. n. 1790. Vindiciae cleri Hungariae contra supplicem libellum Samuelis Nagy. Budaë, 1790. Larva pseudo-catholica detracta, qui declarationem statuum catholicorum Posonii commentus est. H. n. 1791. Vindiciae sacerdotum ex oratione Christophori Scheurl excerptae. Pestini, 1791.

² Hist. crit. reg. Hung. I. Praef.

még az egyébként oly féltő gonddal ápoltt rendi szolidaritás korlátain is túltette magát. Tanulságos példa erre egyik volt rendtársával, a lőcsei születésű Szklenár György pozsonyi tanárral († 1790) folytatott hosszú polemiája. Szklenár ugyanis 1784-ben *Vetustissimus magnae Moraviae situs* címen egy terjedelmes tanulmányt tett közzé, melyben a nagymorva birodalom kérdéseivel kapcsolatban az akkor még erjedőben levő felvidéki nemzetiségi kérdést is érintette. Katona éles szeme rögtön észrevette a kerekedő veszedelmet és a legnagyobb határozottsággal visszautasította a magyar állameszme ellen intézett támadást¹ s utóbb még két vitairatban próbálta jobb belátásra bírni egykori rendtársát.² De mindezeknél szebb és nyomatékosabb hitvallása a nagy történetíró komoly és nemesveretű hazaszeretetének egyetlen magyar nyelven közzétett műve, az 1788. évi bécsi Szent István-ünnepen mondott beszéde. A Nemzeti Plutarkus szerzői szerint egy szép virágszál ez «az ő részre nem hajló igazlelkűségének emlékeztére örökösen zöldelő koszorújában».³

Utolsónak említjük, bár hatását tekintve valamennyinél fontosabb összetevő erője volt hősünk gazdag egyéniségének, az igazság pátoszát, az igazság keresésének és birtokbavételének szenvedélyes vágyát. Ez avatta őt, Lányi Károly kifejezésével élve, a «történetírás titánjává» s ez képesítette arra, hogy egy hosszú élet sokféle hányattatása közepett is nyílegyenesen haladjon kitűzött célja felé. Katonát nem annyira a külső körülmények, mint inkább saját benső ösztöne és lázas kutatásvágya avatták történetíróvá. Igaz, a rendi tradíciók, a Hevenesi Gáborban és Kaprinai Istvánban kulmináló anyaggyűjtő és a Timon Sámueltól Schmidth Miklóson át Pray Györgyig töretlen vonalban haladó feldolgozó irányok és sokszoros indítással voltak rája, de a végső lökést mégsem ezek, hanem benső tapasztalatai adták meg. Talán ennek lehet tulajdonítanunk, hogy aránylag későn jött tisztaba magával és feladatával. Már messze túljárt az életút középefelén, mikor nagy műve bevezető kötetével 1778-ban a világ elé lépett. De ettől kezdve bámulatos gyorsasággal haladt a megkezdett úton. A következő négy év alatt nem kevesebb, mint hat kötetet adott ki. Pedig a feladat, melyre vállalkozott, szinte emberfölöttien nagy és nehéz volt: olyan munkát akart olvasói kezébe adni,

¹ *Examen vetustissimi. M. Moraviae situs cum vindiciis anonymi Belae notarii, institutum. Pestini, Budae et Cassoviae. 1786.*

² *Amicum respondsum ad hypercriticon Georgii Szklenár. Budae, 1788. Vetustissimus magnae Moraviae situs ad ad suos limites reducta. Budae, 1789.*

³ *Nemzeti Plutarkus. III. Pest. 1816. 296. l.*

mely minden tekintetben biztos és szilárd alapul szolgáljon a későbbi kutatások számára. Ezért nem követte sem a pusztán anyaggyűjtő, sem a feldolgozó iskola példáját, hanem a kettő közt a középutat választotta: egyfelől lehető teljességgel összegyűjtötte az összes hozzáférhető kútfőket, krónikákat, történeti feljegyzéseket és okleveleket, másfelől éles kritikai elmével igyekezett harmóniába hozni előadásukat. Mivel főcéljának a részletek, főleg a még mindig roppant bizonytalan kortani kérdések tisztázását tekintette, eleve lemondott az összefüggő előadás művészi előnyeiről s anyagát nem korszakok, hanem évek s ezeken belül problémák szerint osztotta be.

Az anyaggyűjtés már magában véve igen nagy munkát jelentett. Mert Katona teljesség tekintetében nagyon szigorú követeléseket támasztott magával szemben. Nem elégedett meg a nyomtatásban és rendtársai hatalmas kéziratos gyűjteményeiben hozzáférhető rengeteg anyag lelkiismeretes kiaknázásával, hanem ezenfelül tömördek új adatot is felhasznál, melyeknek javarészt ő maga bányászt ki a különböző könyvtárak és levéltárak kincseiből. Ez természetesen sok fáradtsággal és vesződséggel járt. Már maga a lelőhelyek felkeresése és az adatok kiásása keserves feladat volt; ehhez járult még sok esetben az illetékes hatóságok és magánosok tunyasága és meg nem értése ellen folytatott küzdelem. Például tudjuk, hogy a mindenható Kaunitz kancellár szinte csak erőszakkal tudta rákényszeríteni a kamarát, hogy budai levéltárát Pray előtt megnyissa. Hát még ha valaki ilyen hatalmas pártfogó nélkül mert vállalkozni a vakmerő feladatra? De Katona erős akarata és szívóssága diadalmaskodott minden nehézségen. Esztergomi évei alatt (1784—1790) úgyszólván állandóan az országot járta s kitartó munkával sikerült annyi anyagot gyűjtenie, amennyi bőségesen elegendő volt későbbi köteteihez.

Pedig az anyag összegyűjtése még aránylag könnyebb része volt a feladatnak. Utána a roppant tömeget, a nagy *pigra massát* át kellett lelkesíteni: a sok kis adatot mind külön mérlegre kellett vetni, meg kellett vizsgálni, bizonyító értékét le kellett mérni, ellenmondásait ki kellett küszöbölni s végül egy-egy problémacsoport során szer- ves egésszé kellett fűzni. És Katona ebben a tekintetben is mesterien oldotta meg feladatát. Kritikai vizsgálódásában kizárólag a tárgyi igazság felderítésének vágya vezérelte. Ha kutatásai során ellenkező meggyőződésre jutott, kész volt százados hagyományokkal és megcsontosodott értékmegállapításokkal is szakítani. Ebben a kérdésben az alázatos szerzetes nem ismert más tekintélyt, mint az adatok gondos egybevetéséből leszűrhető történeti igazságot. Jellemző, hogy még nagy rendtársával, Prayval is több helyütt perbe szállott, ahol ez.

merész lendülete kelleténél jobban elragadta. Különösen kortani kérdésekben igazította meg gyakran előadását. De bármily szigorú és következetes volt az igazság nyomozásában, kiméletlenné sohasem vált. A személyeskedést és a hiú szellemeskedést messze elkerülte. De ugyanígy nem volt barátja az üres problémagyártásnak és a hiábavaló szalmacseplésnek sem ; nem állított fel merész hipotéziseket csak azért, hogy újszerű legyen és nem lovagolt meddő kérdéseken csak azért, hogy tudományát fitogtassa. Ő egyszerűen és becsületesen csak a magyar történelem masszív épületét akarta megépíteni ; ezért tartózkodott minden szervesen bele nem tartozó vagy hozzá nem illő cicoma hozzáelegyítésétől.

Az anyaggyűjtés rengeteg vesződsége és a formábaöntés állandó ideg feszültsége után még egy nagy akadályt kellett leküzdenie Katonának, hogy művével a nyilvánosság elé léphessen : ki kellett harcolnia a cenzura engedélyét. És ez akárhányszor idegölőbb munka volt, mint maga a megírás. Mert a Ferenckorabeli cenzura hihetetlenül kicsinyes és akadékoskodó volt ; amellet a végletekig érzékeny : a legkisebb kritikai megjegyzésen is fennakadt. Természetes tehát, hogy Katona művében is bőven talált kivetni valót és emiatt egyes köteteit évekig hevertette. Szerzőnk már-már kétségbeesett könyvei sorsa fölött s ezért 1803-ban kelt végrendeletében a kritikus XXXVI., XXXVII., XXXVIII. és XL. kötetek sorsát atyai jóakarójának, Klobusitzky érseknek kezébe tette le. Szerencsére azonban közbelépett József nádor és hathatós szavával véget vetett a cenzorok kicsinyeskedésének. Katona okult az esetből : a két utolsó kötet összeállításában már szándékosan hangfogót tett előadására, nehogy, mint őszintén megmondja, ezekkel is az előző kötetek sorsára jusson.

De bármennyi külső és belső akadály torpant útjába, Katona rendületlenül haladt tovább a maga útján. Munkájában sem fáradságot, sem elkedvetlenedést nem ismert. Nagyjából sikerült megtartania az arányokat is. Hébe-hóba megkísértette ugyan a gondolatot, hogy talán jobb volna összébb vonni szélesre bontott vitorláit és a sokféle állvány és gerendázat elhagyásával csak magát az épületet tárnai a világ szeme elé. De a kísértést hamar elhessegette magától azzal, hogy a végleges formábaöntést egy újabb folyamatos előadású és *stilo historico* irandó feldolgozás számára tartotta fenn. Megmaradt tehát eredeti terve mellett és az első elgondolás keretei közt dolgozott tovább. A munka szinte égett keze alatt. 1801-ben, tehát 24 évvel a megindulás után már az akkor utolsónak vélt XLI. kötetet is sajtó alá adta. Tíz évvel később, 1811 január 31. az igazán utolsó XLII. kötet elé írta ezeket a megindító sorokat : «Mindeme keserves veritékkel végzett

munkáért pedig egyedül Istent illeti a dicséret. Mert Ő adott nekem ösztönzést a roppant mű megkezdésére és kegyes jóságával Ő adott elegendő erőt a vége-hosszát nem érő munka folytatására és befejezésére. Isten veled, jóakaró olvasóm ; imádkozzál érettem, aki gyors léptekkel sietek a sírgödör felé».

Ezzel a megkapó akkorddal fejezte be Katona élete nagy művét, mellyel valóban *monumentum aere perennius* állított magának. Mert a *Historia critica*, egykorú német ismertetőjével szólva, kimeríthetetlen kincsesbánya, melyből ma is értéket jelentő kincseket bányászhat ki a magyar történelem minden komoly tanulmányozója. Terjedelme, szerzőjének szinte páratlan alapossága és megbízhatósága a legparányibb kérdések fölfejtésében is egyedül álló helyet biztosítanak neki történetírásunkban. Bizvást mondhatjuk, hogy a *Historia critica* nemcsak legterjedelmesebb, hanem korához képest legalaposabb történeti összefoglalásunk is. A magyar történelem szintézisére tulajdonképpen csak most, e roppant arányú és minden ízében megbízható mozaikmunka elvégzése után kerülhetett sor. Nem véletlen tehát, hogy az első rendszerezők, egyfelől Engel és Fessler, másfelől pedig Horváth Mihály és Szalay László egészen a Katona által vetett alapon állanak. De kisebb mértékben ugyanez a későbbi feldolgozókra is : a *Historia critica* köteteiben annyi az eredeti adat és problémamegfejtés, hogy a mai kutató is haszonnal és okulással lapozhat bennök.

Ime, így tűnik elénk kétszáz esztendő távolából a fáradhatatlan kutató tiszteletreméltó alakja. A visszaemlékezés meghatott merengésében úgy érezzük, mintha a «Hazai és külföldi tudósítások» egykorú nekrológusa egyenesen a mi szívünkől írta volna : «Ilyen volt az a Katona István, akinek jó erkölcei diszes öregséggel megjutalmaztatnak, nagy tettei pedig az örökségnek ki nem törölhető könyvébe örökéig írva lesznek. Élni fog ő mindéig a tudós világban, mivel munkái által halhatatlanná lett. Élt ő mint tudós és igaz keresztény s mint olyan meg is halt, példát hagyva minden okosoknak».

Befejezésül még egy gondolatot kell kiemelnünk : Katona a szó legigazibb értelmében vett nagy Magyarország, a virágzó középkori magyar impérium történetét írta meg és munkáját az egész magyar klérus áldozatkész támogatásával jelentette meg. Mecénásai között az esztergomi és kalocsai érsekek s az egri és győri püspökök mellett ott találjuk a boszniai és nyitrai püspököket is. Így a *Historia critica* szerzőjének ünneplése szinte észrevétlenül elibénk vetíti az integer Magyarországnak képét, melynek történeti érveit legrészletesebben és legmeggyőzőbben kifejtve éppen Katonánál találjuk.

Bibliografia: Flegler S. : A magyar történetírás története. Ford. ifj. Szinnyei J. Budapest, 1877. 156—160. l. Szinnyei J. : Magyar írók élete és munkái. V. k. Budapest, 1897. 1197—1202. l. Hauer F. : Katona I. emlékezete. A Jézus-társasági kalocsai érseki főgimn. Értesítője at 1910—11. évről. 3—79. l. Velics L. : Vázlatok a magyar jezsuiták multjából. III. f. Budapest, 1914. 84—88. l. Hóman B. : A forráskutatás és forráskritika története. Budapest, 1925. 21—22. l. Pintér J. : Magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés. IV. k. Budapest, 1931. 837—38. l. Leopold A. : Katona István történetíró háza Esztergomban. Nemzeti Ujság, 1932 dec. 4.

A TÖRTÉNELEM-, JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK OSZTÁLYÁNAK FELOLVASÁSAIBÓL.

Gr. Széchenyi István monarchikus eszméi.

B. Szabó László rendes tag 1932 február 3-án tartott előadásának ismertetése.

A Széchenyi műveiben található első közjogi megjegyzés, hogy országgyűlés nélkül se adó, se katona nem szedhető, törvényt hozni és megváltoztatni nem lehet. Ehhez a maga részéről a következő magyarázatot fűzi: hűnek kell lenni az uralkodóhoz, szeretni az alkotmányt és a törvényekhez tántoríthatatlanul ragaszkodni.

Meglehetősen korán felteszi magának a kérdést: vajon szabad ország-e hazánk s van-e alkotmánya? A válasz félre nem érthetően határozott mindkettőre: a nemesember szabad, de ez a nemzet csekély töredéke, a nagyszámú paraszt rabszolgasorban él; a király azt hiszi, koronázási esküjét nem szegte meg soha, így sínylek a nemzet évszázadok óta.

Hogy mi az alkotmány lényege szerinte, kortársai közül csak igen kevesen sejtik. Ő tisztán látja, hogy az alkotmány alakja sokszerű ugyan, de tartalma annál kevesebb a reformkor elején. Állami jogainkat az ősök nem őrizték meg, ami az alkotmányból megmaradt, a nemzet nagyobb felére nem vonatkozik. Nem fizetünk adót, de nincs is részünk a kormányzásban, s a kiváltságokhoz való csökönyös ragaszkodás állja útját a korszerű reformoknak. A kormány és az országgyűlés kényelemszeretetből ragaszkodnak az alkotmány maradékaihoz, amelyeket felülről meg kevesbíteni, alulról pedig nagyobbítani akarnak.

Széchenyi nyíltan kimondja, hogy a király lefelé nem kegyet gyakorol, hanem legszentebb kötelességét teljesíti az alkotmány megóvásában. Viszont honfitársait felülmúló bátorsággal hangsúlyozza, hogy a hatalmon levőknek minden lehető el kell követniök a királyi tekintély megvédésére. Ez nem azonos az udvar előtt kegyelték meghunyászkodásával és lefelé irányuló tyrannikus törekvéseivel. A nemzet mindaddig, amíg az uralkodók környezetük fölé tudtak emelkedni, nem elégedetlenkedett, s csak az 1812-iki országgyűlésen hangzott el az *imperatam legem non recipio* kijelentés a rendek részéről. Innen kezdve, minthogy a kormány országgyűlést nem hívott össze, adót, ujoncot

törvényen kívül szedett, a király tekintélye fokozatosan alábbszállott.

Akik a helyzeten változtatni akartak, két csoportra oszlottak: némelyek arra törekedtek, hogy a magyar király hatalmát egyenlővé tegyék az osztrák császáréval, mások pedig azon voltak, hogy a császárkirály tetteire magyarellenes befolyás ne érvényesülhessen. Széchenyi a körülmények alapos megfontolása után az előbbi irányhoz csatlakozott. Helyteleníti, hogy a király személyét a hazától külön választják, s így történhetik, aki az egyiknek szolgál, a másik neheztelését vonja magára. Ennek a következménye, hogy az 1825-iki felíratra «irtóztató válasz jön», amelyet a nádor is észrevehetően helytelenített.

Az elmélet, melyet a király és a nemzet egymáshoz való viszonyára nézve felállít — amelyet a szerző kimerítően ismertetett — ideálisan nemes és szép, a kettőnek etikai és jogi összefüggését elmondhatjuk, egyetlen kortársa se látja oly világosan. A felségjogok eredetét illetően magasabb az Deáknak akkor vallott demokratikus elméleténél, magyarrabb és határozottabb a centralisták ingadozó felfogásánál, őszintébb Kossuth és a negyvennyolcas ellenzék dynastikus politikájánál. Minden törekvése politikai pályáján végtül-végig, a döblingi éveket is ideszámítva, a magyar király tekintélyének emelésére és megóvására irányult.

Az alkotmánynak afféle, akkor is közszájon forgó «intézményes» körülbástyázására nem gondolt. Az ilyen biztosíték idő folytán mindig hatálytalannak bizonyult. A Magna charta és az arany bulla, írja, úgyszólván egy agyból születtek. Ime, lehetővé tette amaz, hogy Anglia hatalmas fejlődést tegyen, Magyarország ellenben visszamaradt. Azért tanulmányozza ő minden kortársát megelőzve behatóan az angol alkotmány történetét, a két ország szervezetét, a fejlődés és visszamaradás okait.

Tanulmányai eredményeit közismert nagy munkáiban találhatjuk fel. Nyoma sincs ezekben az utilizmusnak, az anyagiságnak. A fejlődés útja szerinte e téren is az egyénből indul ki, a hazafiasságban a meggyőződés mellett egyenlő szerepet jelöl ki a hazaszeretetnek és királyhűségnek. A népfelség eszméje, a forradalmat megelőző ezen közhely, teljesen kimarad rendszeréből. Nyíltan kimondja: minthogy abszolút értékű garancia nincs és nem is lehet arra nézve, hogy a trónra mindenkor kiváló egyén kerül, a királyság fogalmát és az uralkodó személyét nem szabad azonosítani. Meggyőződése viszont, hogy a magyarság faji összetételénél és lelki adottságánál fogva csak a monarchikus kormányforma keretei között tudja hivatását betölteni. A külföld előtt is az emeli tekintélyünket, hogy királyunkat, szabadságunkat egyenlően szeretjük. Több megfontolást, nagyobb önbizalmat és egymás iránt több megértést kíván meg magyar testvéreitől.

A MENNYISÉGTAN-, TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Újabb adatok az elefántormány idegvégsszerveinek ismeretéhez.

(Két tábla eredeti rajzzal.)

1931. ápr. 24-én felolvasta: Ábrahám Ambrus Andor rendes tag.

Majdnem pontosan egy esztendeje annak, hogy Budapest székesfőváros állatkertjének elefántházára családi örömnép virradt. Gyönyörűen fejlett, szép testű elefánt-borjú pillantotta meg a napvilágot, de nem sokáig élvezhette, mert megölte az anyai szeretet. Nem volt elég erős s ügyes az ápolók és örök keze arra, hogy kiszabadítsa az újszülöttet a dühöngő anya karmai közül. A megvadult szörnyeteg ormányával verte, lábaival rugdosta, felemelte, ledobta, rázta mindig jobban és jobban fokozódó dühvel, míg végre a védtelen borjúnak a fejére lépett s borzalmas súlyával ránehezdedve teljesen széttroncsolta koponyáját.

A kis elefánt a magyar nemzeti múzeum állattárának tömő laboratóriumába került. A boncolásnál magam is jelen voltam, amiért dr. Éhik Gyula barátomnak tartozom hálával, akinek szíves meghívásáért ezúttal is köszönetet mondok. A boncolás után rögzítő folyadékot tartalmazó üvegeimet egészen megtöltve tértem vissza az állattani intézetbe, hogy megnézegessem azokat a szerveket, melyek az elefánt szervezetéből elsősorban estek érdeklődésem körébe. Nagyon sok értékes szövettani anyagot sikerült ezúttal szereznem, amelyek azonban a tudomány előbbvitale szempontjából nem ígértek, de nem is adtak semmi különösebb újdonságot. Legnagyobb érdeklődésem azonban mindig csak az ormány felé irányult, mert ezt az egy szervet tartottam olyan-
nak, aminek a mikroszkopikus beidegzése nagyobb érdekességeket rejtegethet számomra. Sok másirányú összehasonlító szövettani, főleg peripherikus idegtani vizsgálataim közepette soha egy percre sem tudtam megfeledezni arról, a mérve sem nagyobb, mint egy négyzet centiméter nagyságú bőrdarabkáról, mely, hogy a tömött állaton hiba ne essék, a kis elefánt ormányának belső felszínéről jutott birtokomba.

Ismerve az elefántormánynak mindenkitől tudott rendkívüli

nagy érzékenységet, előre is úgy képzeltem, hogy benne meg kell találnom az összes felületes fekvésű receptorvégeknek minden tipikus és átmeneti formáját, melyek az összes magasabbrendű gerincesek bőre alatt szétoszolva, önmagukban vagy primaer és secundaer érzéksejtekkel kapcsolatban vagy más idegen eredetű szövetekkel körülburkolva fölfogják a külvilág hatásait. S a vizsgálatok ebbeli feltevésemnek csakugyan igazat adtak.

Az anyagból kellő konzerválás után a vizsgálat mikéntjének megfelelő vastagságú fagyasztott metszeteket készítettem s ezeket részben Bielschowsky metszetimpregnáló eljárása, másrészt Schultze nátronlúg metódusa szerint kezeltem. Az utóbbit a pontos előírás, az előbbit pedig mindig a saját módosításomban alkalmaztam. Az eredmény a legpompásabb volt különösen akkor, ha a metszeteket a *Bielschowsky* eljárás szerint kezeltem. Nemcsak a nagy corialis idegtörzsek tűntek elő a legélesebben s velük az összes irhában fekvő végtestek a legfinomabb idegelemeikkel együtt, hanem az összes intraepithelialis formák is végződésüknek legpontosabb structuráival.

Az elefántormány az állatnak egyik legfontosabb szerve. Fogó, védő, vízfellevő, lélekző, de amelletten igen érzékeny tapintó szerve. Fejlődéstanilag nem más mint a külső orr a felső ajakkal együtt, amely rendkívül izmos volta miatt igen mozgékony s szörnyen erős. Két csatorna vonul végig rajta, melyek befelé a két orrcsatornában folytatódnak. Ebből a hatalmas szervből, amelynek pontosabb anatómiai ismeretése semmiképen sem lehet előadásom célja, mint tangoreceptíós szerv, amint azt legutoljára Kolmer mutatta ki, a végrészeknek csak elenyésző kis része jöhet számításba. *Kolmer* a bécsi állatkertnek két példányán, egy öreg hímnek és egy fiatal nőténynek az ormányán és nyelvén végzett szövettani és idegtani vizsgálatokat. A fiatal egy kilenc hónapos, az öreg pedig több mint 50 éves példány volt, amely a bécsi háborús éhínségnek lett az áldozata. A kettő közül eredmény szempontjából a fiatalabb volt használhatóbb. Az ormány csúcsát *Kolmer* szerint szabályosan elrendeződött többrétegű laphám veszi körül, amelynek a sejtjei az egyes rétegekben más-más alakúak s a *stratum germinativum* alsó rétegeiben pigmentet tartalmaznak. A *coriumból* a hámba hosszú írha szemölcsök nyúlnak úgyannyira, hogy a hámba ütköző csúcsukat a felszíntől csak 2—3 sejtrétegű hám választja el. *Kolmer* az ormány finomabb beidegzésével is foglalkozott, azonban adatai erősen hiányosak, részben tévesek, megfigyelései elnagyoltak, amit a készítményei rosszaságának kell betudnom s éppen ezért eredményeinek részletesebb ismertetése helyett a saját vizsgálataimra térek s ezek kapcsán érintem majd a *Kolmer*-féle megállapításokat.

Az elefántormány idegvégsszervei két nagy csoportba oszthatók: olyanokra, amelyek a *coriumban* és olyanokra, amelyek a hámban találhatók.

Először a *corialis* idegvégződésekkkel óhajtok foglalkozni. Kolmer szinte csodálkozóan azt mondja: «fel kell vennünk, hogy ennek a bőrterületnek finom tapintás érzését, amely az egész test szempontjából olyan rendkívüli jelentőségű, csak szabad idegvégződések és lemezes testecskék közvetítik. Az ormány csúcsának különös jelentősége mellett sem lehet az idegvégződéseknek annyi különleges formáját megkülönböztetni, mint *Botezat* tette a kutya orrabőrén, vagy az embernek az ujja hegyén, vagy a *Didelphys* vánkosainak megfelelő területein, vagy a vakond és rokonainak ormány korongján». Ezekkel a megállapításokkal szemben hangsúlyoznom kell már most, hogy a felsorolt állatok hasonló bőrterületei között egyetlen egy sincs — beleszámítva az ember tenyérbőrét, amely tudvalevőleg a legérzékenyebb vagy az ujjhegyet, amelyre Kolmer hivatkozik, — amelyben még csak megközelítőleg is annyi idegelem volna, mint az elefánt ormányában. Egyetlen jól impraegnált praeparatumon egész halom mindenféle alkatú idegvégtest tűnik a mikroszkopizáló szemébe. Különösen nagy a *corialis* végtestek száma. Ezek mind a lemezes végtestek sorába tartoznak. Szabad vagy betokozott gomolyok, amelyek más orrbőrökben gyakoriak, vagy faalakú végelágazások, visszatérő nagy gomolyok, amelyek az emlősök orrabőrének, garatnyálkahártyája saját lemezének s főleg az ember talpának igen sűrű lakói, itt éppenséggel nem fordulnak elő.

A lemezes testek közül a legegyszerűbb típusúak a Krause-féle végbunkók. (1. ábra.) Egy-egy ilyen test nem áll másból, mint egy tengelyfonálból, amelyet egy szorosan hozzáilleszkedő aránylag vékony kötőszöveti pólya vesz körül. Az axon és a hüvely között nincs semmi hézag. Igen nagy számban találjuk ezeket a testeket. De vannak olyanok is, amelyek kettésével sőt hármásával feküsznek egymásmellett s egy közös kötőszöveti tokkal vannak körülvéve. Sőt az olyan eset sem ritka, amikor a három Krause-féle testet körülvéző kötőszöveti tokban sűrűn terminálisan futó idegrostok vannak, amelyek ugyanazon velőhüvelyes törzsből erednek, mint a testek közepén haladó kissé kiszélesedő s ugyanitt végződő végbunkók. Ezeket eddigi vizsgálataim és irodalmi ismereteim alapján az elefántormány specificus végtesteinek kell mondanom.

A tipikus egyes Krause-féle végbunkók mellett vannak egyszerű lemezes testek, amelyek a Krause-féle végbunkóktól átmenetet alkotnak a Vater-Paccini testekhez. Ezek szintén igen nagy számmal fordulnak elő a *coriumban*, de nem kis számban találjuk a kötőszöveti szemöl-

I. TÁBLA.

Ábrahám: Az elefántormány idegvégsszerveinek ismeretéhez.

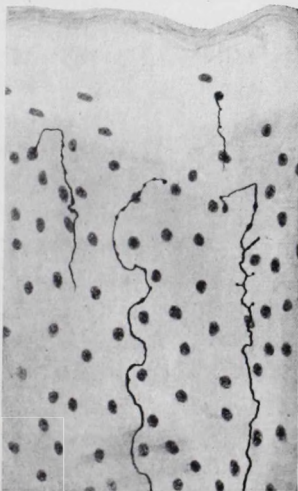
1

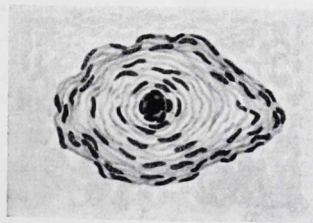
2

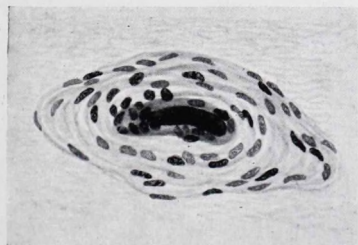
3

4

5

Andrasovszky del.

csökben is. Olyanforma testek, amilyeneket *Bielschowsky* a vakond ormányának a kötőszöveti szemölcsseiből, magam pedig a barna medve nyelvének körülárlott szemölcsseinek a lymphatikus kötőszövetéből írtam le. Vannak köztük több-kevesebb lemezzel körülvelt bunkók, azonban mindegyikre jellemző az, hogy a lemezrendszerek egységei. (4. és 5. ábra.)

Ezek a soklemezű testek aztán átvezetnek bennünket a tipikus *Vater-Paccini* testekhez, amelyek szintén elég tekintélyes számban fordulnak elő az ormánynak különösen alsó corialis rétegében. Ezeket a fentiekől a külső és belső bunkónak egymástól való éles elhatárolódása különbözteti meg. (7. ábra.) Olyan *Vater-Paccini*-féle testet, melyben a végbunkó több ágra esik szét, amelyről *Kolmer* tesz említést s amelyet helytelenül *Golgi-Mazzoni*-féle testhez tart hasonlóknak, nem találtam. Ha végigtekintünk a felsorolt corialis idegvégtesteken, akkor igazán komolyan fontolóra kell vennünk *Stöhr*-nek a szavait: hogy «teljesen lehetetlen az egyes testecskéket megszabott osztályokba beosztani akarni. Minden egyes végződés a másiktól morphologiailag különböző».

Szabad corialis idegvégzések, itt-ott a kötőszövetben, de főleg a speciális végtestek tokjaiban találhatók.

Az idegvégzések második csoportjába azok a rostok tartoznak, melyek a corialis szövetből vagy fonadékból belépnek a hámba, itt futnak és végződnek s amelyeket éppen ezért intraepithelialis idegrostoknak, illetőleg intraepithelialis csupasz tengelyfonalaknak nevezünk. (6. ábra.) Az elefánt ormányának emez idegelemeiről szintén megemlékszik *Kolmer*. Azt írja, hogy a hám alatt lévő idegfonadékból számos varixszal ellátott velőtlen idegrost lép be a hámba, ahol ennek csaknem a felületéig haladnak s itt szemecskékké degenerálódva még a szarurétegben is felismerhetők. *Kolmer* a rostok között nem talál morphológiai különbséget; típusokat, mint *Botezat* a kutya orrabőrében, saját bevallása szerint nem tud megkülönböztetni. *Kolmer*nek ebbeli állítása is felületes megfigyelésen alapszik. Azonban, hogy e kérdésre egy kis világosságot derítsek, vissza kell térnem *Botezat*nak, a rendkívül szorgalmas és termékeny csernovici neurológusnak *Kolmer* idézte megállapításaira. *Botezat* «Die Nerven der Epidermis» című dolgozatának bevezető soraiban azt írja, hogy sikerült neki különböző emlősöknek, de különösen a kutya csupasz orrabőrének a hámjában számos különböző típusú idegrostot előtűntetni, melyek a bőrérzet különbözőségeinek anatómiai alapjául fognak beválni». Ő az intraepithelialis rostokat hét típusra osztotta. Egy későbbi dolgozatában «Die Apparate des Gefühlsinnes der nackten und behaarten Säugethierhaut

mit Berücksichtigung des Menschen» a hét típust négyre redukálta, de régi felfogását, hogy az eddigi szabad vagy egyszerű intraepithelialis idegvégződésnek neve alatt összefoglalt idegvégkészülékek számos típusra oldódnak fel, továbbra is fenntartotta.

A *Botezat*-féle megállapításokat előbb *Trettjakoff* vette bonckés alá az ökör csupasz orrabőrén végzett vizsgálatai alapján, újabban pedig *Kadanoff* szolt hozzá a kérdéshez, ugyancsak elsősorban az ökör csupasz orrabőrén végzett vizsgálataira támaszkodva. *Trettjakoff* cáfolja a *Botezat* állításait, *Kadanoff* pedig odaconcludál, hogy a hám-ban futó idegrostok két típusra vezethetők vissza.

Az egyik típusba tartozó rostok vastagok, alsó részükön varicosusak, felfelé vékonyodnak s számos egészen rövid oldalággal vannak ellátva. Az oldalágak kis fejceskékben a hámsejteken végződnek, a rostok végei pedig kis duzzanatok alakjában a stratum germinativum legfelső sejtrétegében fekszenek.

A második típusba sorolt rostok, vékony, csak erős nagyítással látható, rendkívül finom és kevés neufibrillát tartalmazó tengelyfonalak. Rajtuk sok apró varix van, melyek mint maguk a rostok is, szorosan záródnak a sejthez. Oldalágaik nincsenek, felfelé fokozatosan vékonyodnak, úgy hogy egyesek neurofibrillának látszanak s azután eltűnnek. *Botezat* kifejezésével élve, *Kadanoff* ezeket perucellularis rostoknak nevezi. Legújabban jómagam foglalkoztam a kutya orrabőrének az idegkészülékeivel s köztük elsősorban az intraepithelialis idegrostokkal s gondos vizsgálatok után arra az eredményre jutottam, hogy a kutya orrabőrének a hámjában futó intraepithelialis rostok morfológiailag egyformák. Nem találtam meg a *Botezat*-féle hét típust, de azt a két rostfajtát sem, amelyet *Kadanoff* a szarvasmarha, juh, disznó és sündisznó orrabőrén végzett vizsgálatai alapján az emlősök orrabőrére jellegzetesnek tart.

Kolmer az elefántormány hámrostjain nem talál morfológiai különbségeket, pedig van különbség, amit nekem a Bielschowsky metódussal egész világosan sikerült előtűntetnem.

Egészen élesen megkülönböztethető két rosttípus van, amelyek a *Kadanoff*-félékkel tisztára megegyezők.

Az egyik vastag rost, amelyből a hám felső rétegében rövid horizontális oldalágak indulnak ki, amelyek végfejceskékben végződnek.

A másik vékonyrost, amely szintén megfelel a *Kadanoff*, illetőleg a *Botezat*-féle perucellularis rostnak. *Eszerint a Kolmer-féle adatokkal szemben hangsúlyozni kívánom, hogy az intraepithelialis rostok között vannak különbségek.* (3. ábra.)

II. TÁBLA.

Ábrahám: Az elefántormány idegvégszerveinek ismeretéhez.

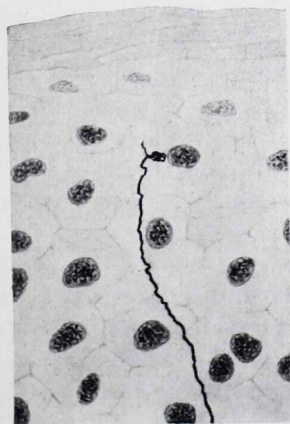
6

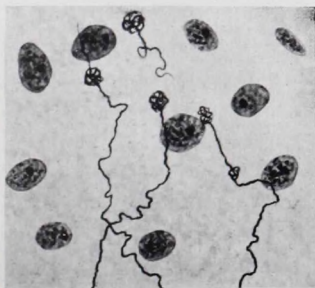
7

9

8

Andrasovszky del.

Intraepithelialis idegvégződések.

A corialis végtesteknek és a hámban haladó rostoknak a leírása után az intraepithelialis idegrostok végződésének kell még pár pillanatot szentelnem. A kérdés látszólag nem nagy fontosságú, azonban végleges megoldására annál is inkább nagyobb szükség volna, mert ez a neurontannal is igen szoros összefüggésben van. Megoldásával eddig már sokszor kísérleteztek, azonban a végleges megoldásuknak ma még nagy technikai akadályai vannak. Az volna a kérdés, hogy hol és hogyan végződnek az intraepithelialis idegrostok. A hol szó jelenleg kétértelmű. Egyik értelmé az, hogy a hámnak melyik rétegében, a másik pedig az, hogy a hámsejtekben, vagy a hámsejtek között. Az első kérdésre egyszerű a felelet, hogy t. i. a rostoknak a legnagyobb része a *stratum germinativum* legfelső rétegeiben végződik és pedig látszólag kis fejecskében. A második kérdésre már nehezebben lehet megfelelni. A régi bűvárok közül sokan az *intracellularis*, sokan pedig az *intercellularis* végződés forma mellett foglaltak állást, de voltak olyanok is, kik életük folyamán, hol az egyik, hol a másik felfogás mellé hajlottak. *Dogiel*, *van Gehuchten*, *Michailow*, *Mojsisovics*, *Retzius*, *Timofeew* az *intercellularis*, *Hensen*, *Huss*, *Lipmann*, *Waldeyer* és *Botezat* az *intracellularis* végződés mellett foglaltak állást. *Botezat* *Trettjakoff* kritikájára feladta *intracellularis* álláspontját s úgy nyilatkozik, hogy «az *intraepithelialis* idegek végfejecskei mindig *intercellularis* fekvésűek». A ma élő bűvárok közül *Kadanoff* először a *Botezat*-féle nézetet vallja, amikor az ökör csupasz orrabőrén végzett vizsgálatai alapján kimondja, hogy metszetei gondos átvizsgálása alkalmával egyetlen egyszer sem sikerült észrevennie, «hogy a végfejecske a mag és a sejthatár éles beállításánál előtűnne». *Kadanoff*-nak *Boeke* válaszol s a béka és a madarak szaruhártyáján, a sündisznó nyelvén s a vakondnak *Eimer*-féle szervén végzett vizsgálatai alapján s előbbi álláspontját, hogy az intraepithelialis idegek a hámsejtek protoplasmájában végződnek megerősítve továbbra is fenntartja. *Boeke* mellett *Jaburek*-nek a nevről kell megemlékezni, aki a *Reptiliak epidermisének* az idegvégződéseit tárgyaló dolgozatában szintén az *intracellularis* végződés mellett kardoskodik, sőt *Kadanoff*val egyenes ellentétben azt mondja, hogy sohasem látott olyan esetet, mikor a végfejecske két sejthatár között feküdt volna.

Jaburek cikkének a megjelenése után *Kadanoff* újra hozzászól a kérdéshez s oda nyilatkozik, «hogy az *intraepithelialis* idegrostok végződéseinek részben a sejtek között, részben pedig a sejtekben fekszenek». *Kadanoff* ezen cikkével egyidőben jelent meg *Sasybin*-nek egy orosz nyelvű dolgozata, melyben az orr, nyelőcső, szájpadrás nyelv és szaru-

2. *Elephas indicus neonatus* ormányrészkeresztmetszet, habituskép. Bielschowsky metszetimpraegnálás. Nagyítás 80.

3. *Elephas indicus neonatus* ormány keresztmetszet. Epidermis a benne futó intraepithelialis idegrostokkal. Bielschowsky metszetimpraegnálás. Nagyítás 900.

4., 5. Egyszerű lemezes testek az *Elephas indicus neonatus* ormány végének az irhájából. Bielschowsky metszetimpraegnálás. Nagyítás 630.

II. tábla.

6. *Elephas indicus neonatus* ormányrészkeresztmetszet. Corialis és intraepithelialis idegrostok és idegvégződések. Bielschowsky metszetimpraegnálás. Nagyítás 630.

7. Vater-Paccini féle test az *Elephas indicus neonatus* ormánya végének az irhájából. Bielschowsky metszetimpraegnálás. Nagyítás 630.

8. *Elephas indicus neonatus* ormány keresztmetszet. Intraepithelialis idevggomolyok az epidermis felső rétegében. Bielschowsky metszetimpraegnálás. Nagyítás 1350.

9. *Elephas indicus neonatus* ormány keresztmetszet. Intraepithelialis, intracellularis idevggomoly az epidermisben. Bielschowsky metszetimpraegnálás. Nagyítás 1350.

Az Amygdalaceae-gyümölcsfák gutaütésének okairól.

Felolvasta *Schilberszky Károly* rendes tag, a Szent István Akadémia IV. osztályának 1932. évi február hó 19-én tartott ülésén.

Az Amygdalaceae-családba tartozó csonthéjas termésű gyümölcsfák általában ki vannak téve a gutaütés (apoplexia) nevezetű fiziológiai természetű betegségnek. Gyakoribb ez a jelenség a cseresnye- és kajszi-barackfákon. Az utóbbi hazai viszonyainknál fogva, különösen termesztési és kiviteli okokból közérdekű, mivel nagy közgazdasági érdekek fűződnek hozzá. Úgy a kajszi-baracktermesztés, valamint a gyümölcséből gyártott konzervek produkciója tekintetében, európai viszonylatban Magyarország legelső helyen áll.

A gutaütéses fa teljesen üde állapotában a lombozat máról-holnapra hirtelen elfonnyad és anélkül, hogy előbbi állapotába ismét visszatérne, fokozatosan kiszárad. Egyik gyakori és biztos előjele a gutaütésnek a tavaszi hajtások aprólevelűsége (mikrophyllia) és a fakó színeződése (glaucescentia). A betegséggel összefüggő körülmény, hogy a csonthéjas gyümölcsfák Földünk melegebb, ázsiai tájairól származnak, ahol a telek enyhék. A gutaütés létrejövetelében döntő szerepe van a kóros mézgásodásnak; ez az anyag az elősejtek kémiai elváltozása folytán jön létre, miközben enzimek hatására a sejtek felbomlanak és elfolyósodnak. A végzetes állapot akkor következik be, amikor a nedveket szállító fiatalkori faedények a törzsben vagy valamely ágban egész körzetben telítetnek a vízben oldhatatlan mézgéval és az eltömődés miatt a nedváram megakasztatván, a felettes részekben fonnyadás, majd elszáradás következik be. A tetemes mézgaképződés voltaképpen nem tekinthető a gutaütés eredeti okozójának, mivel a mézga (macskaméz) reakciós termék, amely sokféle kedvezőtlen környezeti (ökológiai) hatásra szokott létrejönni, míg az előnyös tenyészetű állapotban levő fákban a kóros mézgásodás nem szokott jelentkezni. Mézgásodás hiányában gutaütés nem lehetséges. A gutaütést kiváltó eredeti okot azokban a fiziológiai körülményekben kell keresni, amelyek a mézgásodásra serkentőleg hatni képesek. A mézgásodási jelenség tehát közbenső állapot, amelyért előzményképpen a körzeti viszonyok okolandók, következményképpen pedig a nedváram megakadása miatt a gutaütés nyilvánul meg.

A mézgásodás gyakran téli vagy tavaszi fagyjelenségekkel van okozati összefüggésben. Előfordult, hogy cseresnyefavirágzaskor — 9-7° C köszöntött be. A déleurópai országokban ezen okból általában nem fordulnak elő gutaütési esetek. A talajminőség nincsen erre különösebb hatással, a mézshiányos és túlmeszes, valamint a vadvizes és és aszályos talajok mézgásodásra hajlamosítanak. Ártalmasak továbbá a faültetéskor történő túlzott gyöker- és koronacsonkítások, valamint egyéb okokból származott sebzések (pl. jégverés). A gutaütés veszélyével jár a korosabb fák átültetése. Jelentős szerepe van továbbá az alanykérdésnek: megfigyelések szerint a kajszibarackfát gyakrabban éri a gutaütés, ha házi szilvára vagy paradicsomi szilvára (*Prunus myrobalana*) van oltva; vadkajszi-alanyon kevésbé fordul elő gutaütés. Ebben az irányban további megfigyelésekre van szükség. A kedvezőtlen alany miatt a szőlőtőkén is fordultak elő mézgásodástól eredő gutaütések. Bizonyos élősködő gombák (pl. *Clasterosporium carpophilum*) tömeges fertőzéseiből is származhat kóros mézgásodás.

A múlt század végén egyes német és francia kutatók szerint egy gombafaj (*Cytospora rubescens*) okozza a gutaütést. Kiderült azonban, hogy a gutaütéses fák héján előforduló *Cytospora* nem élősködő természetű, hanem utólagosan telepedik mint szaprofita valamilyen okból elpusztult vagy elhalófélben levő fák héjára. *Lüstner* konidiumos fertőzésekkel bizonyította be, hogy ez a gomba egészséges gallyakon nem tud kifejlődni; ugyanezt állapította meg Schilberszky is, aki ezen gombának ascospóráit használta mesterséges fertőzésekre; elhalt koronarészeken ellenben a beoltások eredményesek voltak. Ezen megállapítás mellett szólnak viszont olyan gutaütési esetek is, amikor a megvizsgált fák mézgásodáson kívül az említett gombának semmiféle állapot se volt kimutatható; vagyis a gutaütéses fák nem minden esetben fordul elő ez a gomba.

Ami az óvóintézkedéseket illeti, ezek mindazokra az intézkedésekre vonatkoznak, amelyek hivatva vannak meggátolni azokat a hátrányos körülményeket, amelyek fentebb említve voltak mint mézgásodásra hajlamosító tényezők. Általában, mindenképpen arra kell törekedni, hogy a fának rendes növekedése és előnyös fejlődése biztosítható legyen.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA TAGJAI.¹

Elnök: Gr. Apponyi Albert.

Másodelnök: Hutýra Ferenc.

Főtitkár: Reiner János.

Igazgatótanács.

A Szent István-Társulat részéről :   A Szent István Akadémia részéről :

Gr. Zichy Aladár

Mihályfi Ákos

Túri Béla

Erdősi Károly

Moldoványi Gyula

Simon Ignác

Gr. Zichy János

Elnök

Másodelnök

Főtitkár

Br. Forster Gyula

Serédi Jusztinián.

Hutýra Ferenc

Szinnyei József

Wolkenberg Alajos.

A támogatók közül választott tagok :

Herceg Eszterházy Pál

Gr. Wenckheim Sándor

Szilvek Lajos

Sípőcz Jenő

Tiszteleti, külső és rendes tagok.

I. Hittudományi és bölcséleti osztály.

Osztályelnök : Mihályfi Ákos.

Osztálytitkár : Takáts Ernő.

Tiszteleti tagok:

Serédi Jusztinián

Rendes tagok:

Nemes Imre

Tokody Ödön

Mihályfi Ákos

Margalits Ede

Piszter Imre

Szilvek Lajos

Mázy Engelbert

Huber Lipót

Klinda Teofil

Csárszky István

Werdenich Endre

Strommer Viktorin

¹ Az 1932. évi február 26-iki választás utáni állapotot tünteti fel.

Schütz Antal	Marczell Mihály
Schermann Egyed	Czapik Gyula
Hanauer A. István	Kühár Flóris Ferenc
Bangha Béla	Várkonyi D. Hildebrand
Wolkenberg Alajos	Aistleitner József
Bitter Illés	Mester János
Madarász István	Tóth Kálmán
Trikál József	Br. Brandenstein Béla
Pataky Arnold	Kecskés Pál
Vass József	Radó Polikárp
Scheffler János	Erdey Ferenc
Martin Aurél	Török Mihály
Horváth Sándor	Takáts Ernő
Szentiványi Róbert	Frank Antal
Hajós József	Somogyi József
Magdics Ignác	Petro József
Tóth Tihamér	Felber Gyula
Tower Vilmos	Szabó Vendel

II. Történelem-, jog- és társadalomtudományok osztálya.

Osztályelnök : Kollányi Ferenc.   Osztálytitkár : Balanyi György.

Tiszteleti tagok :

Br. Forster Gyula	Kollányi Ferenc
Concha Győző	

Külső tagok :

Heinrich Finke	Giuseppe Wilpert
Giovanni Pietro Kirsch	Enrico Josi
Giovanni Mercati	

Rendes tagok :¹

Balits Lajos	Áldásy Antal
Kazaly Imre	Notter Antal
Novák Lajos	Ujházy László
Dedek Crescens Lajos	Horn Emil
Baróti Lajos	Gr. Mailáth József
Reiner János	Mohl Adolf
Zelliger Alajos	Matunák Mihály

¹ Tuka Béla megválasztott tag megszállott területen tartózkodik, ezért megválasztatásának elfogadása tekintetében nem nyilatkozhatott.

Erdélyi László
 Hanuy Ferenc
 Túri Béla
 Ernszt Sándor
 Lukcsics József
 Angyal Pál
 Német Ambrus
 Iványi Béla
 Döry Ferenc
 Kiss Albin
 Hóman Bálint
 Balanyi György
 Balás Károly
 Sipos István
 Holub József
 Heller Farkas
 Erdélyi Aladár

Kenéz Béla
 Lukinich Imre
 Bajza József
 Patek Ferenc
 Pethő Sándor
 Biró Vencel
 Bártfai Szabó László
 Miskolczy István
 Molnár Kálmán
 Pezenhoffer Antal
 Divéky Adorján
 Szandtner Pál
 Meszlényi Zoltán
 Mihályi Ernő
 Bozóky Géza
 Szekfű Gyula
 Irk Albert

III. Nyelvtudományi és szépirodalmi osztály.

Osztályelnök : Sajó Sándor.

Osztálytitkár : Várdai Béla.

Tiszteleti tagok :

Gr. Apponyi Albert

Berzeviczy Albert

Badics Ferenc.

Rendes tagok :

Zoltvány Irén
 Csicsáky Imre
 Szmida Viktor
 Huszka József
 Kőrösi Albin
 Lévai Mihály
 Bartha József
 Bán Aladár
 Kincs István
 Sziklay János
 Demény Dezső
 Erdősi Károly
 Auer István
 Szinnyei József
 Vargha Damján
 Négyesy László

Gr. Vay Péter
 Viszota Gyula
 Széman István
 Láng Nándor
 Járossy Dezső
 Gulyás Pál
 Pintér Jenő
 Perényi József
 Horger Antal
 Várdai Béla
 Gerevich Tibor
 Sík Sándor
 Szinnyey Ferenc
 Zlinszky Aladár
 Harsányi Lajos
 Alszegehy Zsolt

Klemm Antal
 Voinovich Géza
 Sajó Sándor
 Brisits Frigyes
 György Lajos
 Gyulai Ágost
 Pitroff Pál Ödön
 Birkás Géza
 Schwartz Elemér

Radványi Kálmán
 Tordai Ányos
 Mécs László
 Kocsis László
 Finta Sándor
 Szőnyi Ottó
 Eckhardt Sándor
 Gáspár Jenő

IV. Mennyiségtan- és természettudományi osztály.

Osztályelnök : Suták József.

Osztálytitkár : Papp Károly.

Suták József

Tiszleleti tagok :

Hutýra Ferenc

Preiszig Hugó.

Rendes tagok :

Tóth Mike
 Székely Károly
 Szarvasy Imre
 Plósz Béla
 Sárközy Pál
 Vörös Cyrill
 Szabó Zoltán
 Grosschmid Lajos
 Rybár István
 Tangl Károly
 Gróh Gyula
 Szőkefalvi Nagy Gyula
 Papp Károly
 Wodetzky József
 Marek József
 Farkas Géza
 Anderko Aurél
 Horusitzky Henrik
 László Gábor
 Bognár Cecil
 Aujeszký Aladár
 'Sigmond Elek
 Poór Ferenc
 Entz Géza
 Marosi Arnold

Hüttl Dezső
 Oltay Károly
 Ifj. Rejtő Sándor
 Schilberszky Károly
 Gimesy Nándor
 Nékám Lajos
 Tass Antal
 Herzog Ferenc
 Laczkó Dezső
 Vendl Aladár
 Szabó József
 Kádics Ottokár
 Rigler Gusztáv
 Skrop Ferenc
 Weszelszky Gyula
 Dudich Endre
 Kenyeres Balázs
 Római Szentbirodalmi gr.
     széki Teleki Pál
 Treitz Péter
 Ábrahám A. Ambrus
 Ehik Gyula
 Br. Kétly László
 Haltenberger Mihály

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÜLÉSEI.

Az I. osztály első felolvasó-ülése.

1932. évi január hó 29-én.

Petró József r. tag székfoglalója : Pázmány Péter teológiája.

Mihályfi Ákos osztályelnök a székét elfoglaló tagot melegen üdvözli. Az üdvözlő beszédet a Beszédek és Méltatások rovatában közöljük.

A II. osztály első felolvasó-ülése.

1932. évi február hó 5-én.

B. Szabó László r. tag felolvasása : Gróf Széchenyi István monarchikus eszméi.

A III. osztály első felolvasó-ülése.

1932. évi február hó 12-én.

Brisits Frigyes r. tag felolvasása : Vörösmarty és Kazinczy.

A IV. osztály első felolvasó-ülése.

1932. évi február hó 19-én.

1. Suták József osztályelnök megemlékezése Böckh Húgó rendes tagról. Közli a Beszédek és Méltatások rovata.

2. Schilberszky Károly r. tag : Az Amygdalaceae-gyümölcsfák gutaütésének okairól.

3. Ábrahám Ambrus Andor r. tag : A csontos halak intramurális sympatheticus dúc-sejtjeiről (plexus sub mucosus).

Első együttes-ülés.

1932. évi február hó 26-án.

1. Főtitkár az osztályok jelentése alapján előterjeszti, hogy az I. osztály osztályelnöknek Mihályfi Ákos eddigi osztályelnököt, titkárnak Takáts Ernő r. tagot választotta meg.

Újlag megválasztotta a II. osztály osztályelnöknek Kollányi Ferencet, titkárnak Balanyi Györgyöt.

A III. osztály elnöknek Sajó Sándort, titkárnak Várday Bélát.

A IV. osztály elnöknek Suták Józsefet, titkárnak Papp Károlyt.

Az együttes-ülés a bejelentéseket örömmel veszi tudomásul.

Négyesy László elnök elrendeli a szavazást az elnök és másodelnöki tisztre. Elnökké 36 szavazattal egyhangúlag újlag gr. Apponyi Albert elnököt, másodelnökké Hutýra Ferenc tiszteleti tagot választja meg az Akadémia.

Négyesy László elnök melegen üdvözli a megválasztottakat. A jelenlevő Hutýra Ferenc másodelnök köszönetet mond a megválasztásért.

3. A főtítkár a II. osztály bejelentése alapján előterjeszti, hogy az osztály r. tagnak jelöli Irk Albertet egyhangúlag.

4. Az elnök elrendeli a szavazást, majd a leadott szavazatok alapján megállapítja, hogy beadtak 36 szavazatot, amelynek kétharmada 24 és a szavazás eredményeként kijelenti, hogy az együttes-ülés egyhangúlag rendes tagnak választotta Irk Albertet.

5. A néhai Vaszary Kolos hercegprímás születése százados évfordulója alkalmából Keszthelyen, 1932 február 14-én rendezett ünnepélyen az Akadémiát Vargha Damján r. tag képviselte. Köszönettel tudomásul vétetik.

Az I. osztálynak zárt-ülése a Fraknoi-jutalom tárgyában.

1932. évi március hó 4-én.

A Fraknoi nagy-jutalom odaítélésére kiküldött bizottság Marcell Mihály, Madarász István és Szabó Vendel póttag, rendes tagok előterjesztése alapján az osztály úgy határozott, hogy a Fraknoi-jutalmat Wolkenberg Alajos «A katolikus világmisszió könyve» című műnek ítéli oda. Dr. Nagy Lajos «A katolikus kereszténység szelleme» című munkáját pedig dícsérő elismerésben részesíti.

Ezt követi a :

Rendkívüli együttes-ülés.

Tárgya : Trikál József rendes tag emlékbeszéde Kiss János rendes tag felett.

A II. osztálynak második felolvasó-ülése.

1932. évi március hó 18-án.

Miskolczy István rendes tag felolvasása : Az 1348-iki pestis és az egykorú orvostudomány.

A III. osztálynak második felolvasó-ülése.

1932. évi április hó 15-én.

1. Szinnyei Ferenc rendes tag előadása : Irodalmi életünk a szabadságharc után.

2. Spanyol-amerikai költőkből. Missziós versek. Fordította és felolvassa : Körösi Albin r. tag.

Második együttes-ülés.

1932. évi április hó 22-én.

1. Primási leirat a megválasztott tagok megerősítéséről. — Tudomásul szolgál.

2. A megválasztott tagok nyilatkozata a tagság elfogadásáról. — Tudomásul szolgál.

3. Az együttes-ülés az I. osztály javaslata alapján a Fraknoi-jutalmat Wolkenberg Alajos «A katolikus misszió könyve» című műnek ítéli oda ; dr. Nagy Lajosnak «A katolikus kereszténység» című könyvét pedig dícsérő elismerésben részesíti.

4. A Fraknoi-díj összegét az együttes-ülés a Fraknoi-alapítvány helyzetére való tekintettel 400 pengőben, a bíráló díjért 50 s a két bizottsági tag díját 25—25 pengőben állapítja meg.

5. Az együttes-ülés, az elnökség előterjesztésére, az általános értékvesztésre való tekintettel a Fraknói-jutalomra mindaddig nem hirdet pályázatot, amíg a Fraknói-alapítvány megfelelő díj kiadását nem teszi lehetővé.

6. Galambos Kálmán plébános egy dolgozatának kiadását kéri. Tekintettel az Akadémia vagyoni helyzetére, amely nem tagok munkáinak kiadását nem teszi lehetővé, az együttes-ülés a beküldött kéziratot bíráló nélkül visszaküldi.

Ezt követi:

A IV. osztálynak második felolvasó-ülése.

Dr. Anghern Tivadar J. S. vendég: A kalocsai csapadékviszonyok. Bemutatja Anderkó Aurél r. tag.

Az I. osztály második felolvasó-ülése.

1932. évi május hó 13-án.

1. Radó Polikárp r. tag: Az Úr születésének évszaka.
2. Bőle Kornél vendég: Boldog Margit szenttéavatási ügye.

A II. osztály harmadik felolvasó-ülése.

1932. évi május hó 20-án.

Dr. Vanyó Tihamér vendég előadása: Kétszázötven év magyar egyház-története a püspöki jelentések alapján.

A III. osztály harmadik felolvasó-ülése.

1932. évi október hó 14-én.

Pitroff Pál r. tag előadása: A lélek az esztétikában.

Harmadik együttes-ülés.

1932. évi október 21-én.

1. Rajner Lajos emlékezete. Novák Lajos rendes tagról.
Az Emlékbeszédek sorozatában fog megjelenni.
2. Elnöklő másodelnök Hutýra Ferenc t. tag megemlékezik Klebelsberg Kunó volt vallás- és közoktatásügyi miniszter haláláról. Ezt a megemlékezést a Beszédek és Méltatások között közöljük.
3. Elnöklő másodelnök méltató szavak kíséretében jelenti be, hogy br. Forster Gyula tiszteleti, Áldásy Antal és Tóth Mike rendes tag meghalt. Az együttes-ülés fájdalmas részvételt veszi tudomásul a bejelentést.
4. Papp Károly osztálytitkár bejelenti, hogy a főtitkár az Akadémia ügyében lévén elfoglalva, őt, mint legidősebb osztálytitkárt kérte föl a helyettesítésre.
5. A főtitkár-helyettes a halálesetek bejelentésével kapcsolatban jelenti, hogy az Akadémia halottainak ravatalára koszorút helyezett. Br. Forster Gyula tiszteleti tag ravatalánál Dedek Crescens Lajos r. tag, Áldásy Antal rendes tag ravatalánál Hóman Bálint rendes tag mondott búcsúbeszédet, amelyeket a Beszédek és Méltatások rovata közöl. Az együttes-ülés az előterjesztést tudomásul véve, megkeresi a II. és IV. osztályt, hogy emlékbeszédek tartásáról gondoskodják.

6. Bejelentés arról, hogy folyó 1932. évi augusztus hó 27-én, a bonyhádi r. kath. plébánia 150 éves fennállásának ünneplése keretében a plébánia épületét Vörösmarty-emléktáblával jelölték meg. Ezen az ünnepélyen a Szent István Akadémiát Viszota Gyula r. tag képviselte s költői szárnyalású beszéddel adózott Vörösmarty emlékének. A beszédet a Beszédek és Méltatások rovata közli. Az együttes-ülés köszönetet mond Viszota Gyula r. tagnak.

7. Karafiáth Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszter búcsúirata a miniszteri méltóságból távozása alkalmából. Az elnökség az Akadémia nevében megköszönte a távozó miniszter úr támogatását. Az együttes-ülés helyeslőn tudomásul veszi az elnökség intézkedését.

8. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter közli az Akadémiával miniszterre történt kinevezését. Az elnökség meleghangú átiratban köszöntötte Ő Excellenciáját, aki az Akadémiának munkás tagja és II. osztályának titkára is volt. Az együttes-ülés örömmel teszi magáévá az elnökség intézkedését.

9. A főtitkár-helyettes bejelenti, hogy a Vallás- és Tanulmányi-Alapból több éven át kiutalt segély elmaradt s összesen 1500 pengő állami segélyben részesült Akadémiánk. Az elnökség jelzi, hogy mily úton próbál a nehézségeken segíteni. Tudomásul szolgál.

10. Perjanovics Jakab kiskereskedő beadványt intéz az Akadémiához, amelyben A világmindenség keletkezéséről és a kör négyszögesítésével foglalkozik. Az együttes-ülés a beadványt tárgyára való tekintettel észrevétel nélkül visszaküldi.

Az I. osztály harmadik felolvasó-ülése.

1932. évi november hó 4-én.

Szabó Vendel r. tag székfoglalója: A magisterium és Szent Tamás.

Az elnök melegen üdvözlöi a felolvasót székfoglalója alkalmából. Az üdvözlő beszédet a Beszédek és Méltatások között közöljük.

A II. osztály negyedik felolvasó-ülése.

1932. évi november hó 18-án.

1. Kollányi Ferenc osztályelnök megemlékezése Br. Forster Gyula és Áldásy Antal tagokról. Lásd a Beszédek és Méltatások között.

2. Balanyi György osztálytitkár előadása: Pázmány Péter népszövetségi tervezete.

3. Vitéz Kárpáthy-Kravjánszky Mór vendég előadása: Magyar inkvizíciós perek Velencében.

A III. osztály negyedik felolvasó-ülése

1932. évi november hó 25-én.

Vargha Damján r. tag előadása: Az Imitatio Christi szerzőségének kérdése

A IV. osztály harmadik felolvasó-ülése.

1932. évi december 3-án.

Nékám Lajos r. tag székfoglaló előadása: Drámák az orvostudományban.

Az elnök az előadót székfoglalója alkalmából melegen üdvözlöi. Az üdvözlő beszédet a Beszédek és Méltatások rovata közli.

MEGHÍVÓK.

A budapesti általános érseki helytartó meghívója az Őszentsége koronázásának évfordulója alkalmából 1932 február 7-én tartott Tedeumra, amelyen az Akadémiát br. Forster Gyula t. tag képviselte.

A Magyar Numizmatikai Társulatnak 1932 január hó 28-án, február hó 25-én és nov. 24-én tartott felolvasó üléseire, amelyeken az illető szakkal foglalkozó tagok vettek részt.

A Szinnyi-Merse Pál Társaság február 2-án tartott emlékünnepeyre, amelyen az Akadémiát a főtítkárt képviselte.

A Kisfaludy-Társaság február 7-én tartott nyolcvanötödik ünnepélyes közülésére, amelyen az Akadémiát Négyesy László másodelnök és a főtítkárt képviselte.

Keszthely város néh. Vaszary Kolos bíboros-hercegprímás születésének 100 éves évfordulóján, február 14-én tartott képviselőtestületi emlékgyűlésére, amelyen az Akadémiát Vargha Damján rendes tag képviselte.

A Petőfi Társaság LVI. Nagygyűlésére, március hó 13-án, amelyen az Akadémiát a főtítkárt képviselte.

A Pécsi Szent Mór-Kollégium ifjúsági Matiné-sorozatának április 10-én tartott Kazinczy Ferenc centennáriumára.

A Szegei Dugonics-Társaság április 24-én tartott felolvasó-ülésére.

A Magyar Statisztikai Társaság április 26-án, október 19-én, dec. 1-én és dec. 15-én tartott előadó üléseire és a június 25-én Szolnokon tartott X. ünnepi ülésre.

A Magyar Földrajzi Társaságnak április 7-én tartott LX. rendes évi közgyűlésére.

A Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége május 25-én tartotta rendes évi közgyűlését. A főtítkárt s a bizottság tagjain kívül az Akadémia számos tagja vett részt.

A Budapest székesfőváros május 29-én az Andrássy-úti millenniumi szobor előtt a Hősök emlékkövének ünnepélyes megkoszorúzására. Az Akadémiát Szabó Zoltán r. tag képviselte.

A Kereskedő Ifjak Társulata augusztus 18-án és 19-én magyar propaganda előadására és árubemutatójára.

A Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem szeptember 19-én tartott ünnepélyes nyilvános ülésére. Az Akadémiát képviselte Mihályfi Ákos osztályelnök.

Internationaler Mathematiker-Kongress Zürichben szeptember 4—12-én tartott kongresszusára.

A budapesti Kir. Magyar Tud. Egyetem Közgazdaságtudományi Karának szeptember 24-én tartott ünnepélyes nyilvános ülésére. Akadémiánkat Papp Károly osztálytitkárt képviselte.

A M. Kir. Állatorvosi Főiskolának szeptember 27-én tartott tanévnitő ünnepélyére. Akadémiánkat Papp Károly osztálytitkárt képviselte.

A M. Kir. József Műegyetem október 9-én tartott megnyitő közgyűlésére. Akadémiánkat Papp Károly osztálytitkárt képviselte.

A M. Tud. Akadémia által a nemzetközi tudományos együttműködés ügyeinek intézése végett alakított Magyar Nemzeti Bizottság október 18-án tartott ülésére, amelyen Akadémiánk több tagja vett részt.

A M. Külügyi Társaság október 27-én tartott évi rendes közgyűlésére.

Országos Rákóczi Szövetségnek meghívója október 29-én tartott emlékünnepe. Az Akadémia számos tagja vett részt.

A Szociális Missziótársulat budapesti szervezete a hősi halottakért tartott Ünnepléses Requiemére, november 3-án.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság december 15-én tartott közgyűlésére. Főtitkár képviselte az Akadémiát.

A Balassa Bálint Társaság és az Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat december 18-án Katona István emlékünnepe és emléktábla leleplezési ünnepére.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Budapesti Mérnöki Kamara jelentése. — Századok. — A Szegedi Dugonics Társaság jelentése. — Természettudományi Közlöny. — Magyar Nyelv. — A Tenger. — Erdélyi Múzeum. — Földrajzi közlemények. — Vízügyi közlemények. — Kir. Magy. Tud. Egyet. Közgazd. tud. kar. Beszédek. — Journal de la Société Hongroise de Statistique. — Népelet Értesítő. — M. kir. kereskedelemügyi miniszter. Iparfelügyelők tevékenysége. — M. kir. József Műegyetem. Beszédek. — Magyar posta vezérigazgatóság Jelentése. — Br. Malcomes Gyula, Állampolgári nevelés. — P. P. T. E. R. H. Almanach. — Levéltári közlemények. — Protestáns Szemle. — Theologiai Szemle. — Veszprérmegyei múzeum és múzeumi könyvtár évi jelentése. — I. Congrès Stomatologique International. Budapest, 1931. — Hatvani áll. reálgimnázium értesítője. — Tudományos Társulatok és Intézmények Orsz. Szövetségének ötödik jelentése. — Trieszti Biztosító Intézet 100 éves története.

BESZÉDEK ÉS MÉLTATÁSOK.

I.

Hutyra Ferenc másodelnök megemlékezése

Klebsberg Kuno volt m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter halála alkalmából.

Elsősorban az Akadémia bensőséges kegyeletét tolmácsolom a nemzet nagy halottjának, *gróf Klebsberg Kunó* volt vallás- és közoktatásügyi miniszternek emléke iránt. Akadémiánk, mint a magyar tudományosság fejlesztésére alakult társulás, teljes szívvel osztozik az általános gyászban a nagy kultuszminiszter elköltözése fölött, aki a háborút követő válságos időkben nemcsak megmentette a magyar kultúrát az elsovadástól, hanem nagyvonalú célkitűzéseivel és ezeknek minden nehézség és gáncsvetés ellenére energikus végrehajtásával azt tovább is fejlesztette. Nagy alkotásai: az új egyetemek és tudományos kutató intézetek, a tudományt fejlesztő és magasabb műveltséget adó munkájukkal, épügy, mint az ezerszámra létesített népiskolák a falu és a tanya népét nevelő hatásukkal, egyaránt maradandó emlékei lesznek az ő nagyszabású tudomány- és kultúrpolitikájának, mellyel következetesen arra törekedett, hogy a magyar nemzetnek méltó helyet biztosítson az előrehaladott kultúrnemzetek sorában. A gondviselés, nagy fájdal munkra, túlkorán, alkotó ereje teljében szólította el a munka mezejéről, de a munka továbbhalad és tovább fog haladni a jövőben az ő általa megvetett vagy kiszélesített alapokon, hirdetve a nemzet élni akarását és lelkes kultúrátörekvéseit. A munkások pedig, úgy mint Akadémiánk is, melyet az Istenben megboldogult miniszter az állam-, illetőleg a vallásalapból anyagilag is támogatott, hálás kegyelettel fogják ápolni a munka megszervezőjének és egy ideig irányítójának emlékét, Isten áldását kérve egyik legszebb alkotása ölében pihenő poraira.

II.

Mihályfi Ákosnak, az I. osztály elnökének üdvözlő beszédei.

1. Petró József r. tagnak 1933 január 29-én tartott székfoglalója alkalmából.

Nagy örömmre szolgál, hogy még én iktathatom be akadémiai székébe a vidéki hittudományi intézetek egyik legrokonszenvesebb és legképzettebb tagját, Petró József dr.-t, az egri szeminárium lelkiigazgatóját és az egri hittudományi intézet tanárát. Öröömöm annál nagyobb, minthogy, bár Petró József nem volt tanítványom, mégis merem őt lelki tanítványomnak nevezni: mert irodalmi működése meggyőzött arról, hogy az én műveim is hatással voltak az ő eszmevilágának megalapozására és kialakítására.

Petró József dr. több irányban működött már eddig is, és minden munkája valódi érték, főleg azért, mert minden kérdésben, melyhez hozzászól, ismeri és felhasználja az arra vonatkozó világirodalmat.

Irodalmi működését a magyar papnevelés kérdésével kezdte meg. Majd vallástörténelem terén nyújtott értékes összefoglalást, mely a Szent István Könyvek sorozatában jelent meg «Az ősegyház élete» cím alatt; majd a liturgia történetének egyik legértékesebb fejezetével «A szentmise történetével» foglalkozott — ez a tanulmánya is a Szent István Könyvek sorozatában jelent meg.

Petró József azután Pázmány Péter munkáinak tanulmányozásába mélyedt, amiről székfoglaló értekezése is fényes tanubizonyosság s az ő nagy lelkesedését élénken bántotta annak fölismerése, hogy Pázmány Péter halhatatlan művei ügyszólván holt kincs ma már a katolikus közönség előtt. Elhatározta tehát, hogy ezekből a legkiválóbbakat, elsősorban a Pázmány Péter prédikációit könnyen kezelhető, új kiadásban a nagyközönség elé tárja.

Először hozzám fordult ez ügyben; én nem tudtam neki kedvező választ adni. Föltártam előtte a mai nyomorúságos helyzetet, amikor ilyen könyv kiadása nagy áldozatok nélkül nem lehetséges, ehhez pedig Mecenások kellenének, akiknek ma már kiveszett a fajtája.

Levelemre megjött tőle a válasz; Mecenást ő sem ismer, nem is keres, de kiadja a könyvet saját rizikójára. Ki is adta az első kötetet, rá is fizet bizonyosan. De ebben a gesztusban van valami tiszteletreméltó; ügylátszik Petró József a Pirkerek, Eszterházy Károlyok és Bartakovics Bélák nemes szelleméből örökölt valamit, áldozatkészséget a magyar katolikus irodalomért.

Petró József az egri érseki szeminárium lelkivezetője, körülbelül 100 kispap van a gondjaira bízva. Meg vagyok győződve, hogy ezt a nemes szellemet beleoltja kispapjai lelkébe is és ezzel az egri egyházmegye papságának biztosítja a jövőre is a katolikus irodalom körül a multban szerzett soha el nem évülő érdemeit.

2. Szabó Vendel r. tagnak 1932 november 4-én tartott székfoglalója alkalmából.

Tagtársunk, aki az imént felolvasott székfoglalójával teljes jogú tagja lett Akadémiánknak, a római pápai egyetemen, az Universitas Gregorián, 1910-ben végezte bölcséleti és theologiai tanulmányait. Rómából hazajött egyházmegyéjébe, a győri egyházmegyébe. Mikor azonban gróf Széchenyi Miklós győri püspök nagyváradi püspökké neveztetett ki, kedvelt papját magával vitte Nagyváradra és őt a nagyváradi hittudományi főiskola tanárává nevezte ki. A gyászos összeomlás után Szabó Vendel a nagyváradi kispapok egyrészével az esztergomi ősi szemináriumban

került és itt tanárokodott egészen 1926-ig, mikor a Budapesti Pázmány Péter egyetemen Zubriczky Aladár katedráját, a hitvédelmi tanszéket nyerte el.

Önálló tudományos művei: «Az egyház tévedhetetlenségének tárgyköre. 1917». «A Szentháromságról. 1917.» «A katolicizmus. 1930.» és a «A pápaság. 1931.»

Én, tisztelt Osztály, ezeket a műveket nem olvastam, azonban hivatkozhatom két szakférfiúra, akik Szabó Vendelt tagul ajánlották a Szent István Akadémiának: az egyik a Pázmány Péter Tudományegyetem ezidei rektora, a másik a hittudományi kar ezidei dékánja. Trikál József és Schütz Antal az ő ajánlásukban Szabó Vendel irodalmi működését így jellemzik: «Irodalmi működésében bölcséletileg és dogmatikailag alaposan képzett, éles látású, biztos ítéletű és mozgékony szellemű teológusnak bizonyul, aki tudományos meggyőződését magyaros világossággal és eleven-séggel képviseli».

A két ajánló rámutat arra is, hogy Szabó Vendel irodalmi működésében 1917-től 1930-ig egy nagy lakuna van, de nem azért, mintha Szabó Vendel 13 éven át nem dolgozott volna semmit, hanem ezen korszak mostoha viszonyai nem engedték, hogy speciális szakkutatásait közlétegye. Rámutatnak arra, hogy Szabó Vendel ez idő alatt is igen alapos tanulmányokat végzett a hittudománynak egy nálunk nagyon is parlagon heverő mezején, a dogmatörténet terén és hogy nagyon sok összegyűjtött félig-meddig kidolgozott anyag hever az asztalfiókjában. Az ajánlók azon reményüket fejezik ki, hogy Szabó Vendelt akadémiai tagsága csak ösztönözni fogja, hogy gazdag kutatásainak érett eredményeit minél előbb közkinccsé tegye.

Midőn, mint az osztály elnöke az osztály nevében Kartársunkat melegen üdvöz-löm, csatlakozom az ajánlók óhajához annál is inkább, mert székfoglaló értekezésé-sen megmutatta a dogmatörténet terén nagy jártasságát és kiváló előkészültségét.

III.

Kollányi Ferenének, a II. osztály elnökének megemlékezése

az 1932 november 18-iki osztályülésem br. Forster Gyula tiszteleti- és igazgatótanácsi és Áldásy Antal rendes tagokról.

Mielőtt rátérnénk napirendünkre, meg kell emlékeznünk arról a súlyos vesz-téségről, amely legutóbbi ülésünk óta br. Forster Gyula t. tag és Áldásy Antal r. tag elhalálózása által érte Osztályunkat.

Elhunyt tagtársaink tudományos és irodalmi tevékenységének érdeméről, a felettük elmondandó emlékbeszédek lesznek hivatva bővebben és behatóbban szó-lani. A mi feladatunk ezúttal csak arra szorítkozhatik, hogy pár szóval elmondjuk, milyen őszintén átértzett fájdalmat okozott lelkünknek nagyérdemű tagtársaink halála.

Br. Forster Gyula nemcsak nagy műveltségével, minden katolikus ügy iránti aktív érdeklődésével, szelíd jóságával, mindannyiunkkal szemben tanúsított előzékeny figyelmével érdemelte ki igaz tiszteletünket és nagyrabecsülésünket, hanem azzal a példát adó és sok fiatal tagtársunkat megszágyenítő kötelességérzettel is, amely arra készítette őt, hogy magas korában is, nagy elfoglaltsága és széleskörű társadalmi kötelezettségei mellett is, szorgalmasan ellátogasson üléseinkre. Természetesen, ezt elsősorban annak a nagy előszeretetnek kell tulajdonítanunk, amely br. Forster Gyulát egész életén keresztül eltöltötte a történettudományok minden ágazata iránt, és amely képessé tette őt arra, hogy sokoldalú közéleti tevékenysége mellett is igen figyelemre-méltó tudományos munkákkal gazdagítsa irodalmunkat. Életének utolsó szakában,

a magyar primások temetkezési helyének megállapításán és sírjaik, síremlékeik ismeretetésén dolgozott, nagy szorgalommal és utánjárással.

Nagyon érzékenyen érintett bennünket a nála jóval fiatalabb és a tudományos együttműködés sokszoros szálaival velünk bensőbb kapcsolatban élő Áldásy Antal tagtársunk korai elköltözése is.

Áldásy Antal igazi tudós és professzor volt, aki nem ismert magasabbrendű hivatást, fontosabb munkakört, magasztosabb rendeltetést, mint a tudomány művelését és a tudományos igazságok hirdetését, terjesztését. Annyira szerette hivatását, hogy valósággal boldogtalannak érezte magát, ha nem jelenhetett meg hallgatói előtt a katedrán. Kora fiatalságától kezdve, soha nem szűnő lelkesedéssel, odaadással, fáradhatlan munkakedvvel szentelte magát a történettudomány, különösen pedig a középkori egyetemes egyháztörténelem tanulmányozására. És mert a Gondviselés kedvességéből sohasem térítette el őt semmi élete céljától, és mert ahhoz is rendelkezésére állottak az anyagi eszközök, hogy a külföldi irodalom minden figyelemreméltó és tárgyával rokon termékét összegyűjthette páratlanul gazdag könyvtárában, ezen a téren olyan széleskörű, mélyreható és alapos ismeretekre tett szert, hogy a nagy nyugati nemzetek hírneves egyetemeinek legkiválóbb professzorai közt is alig található valaki, aki Áldásy erudíciójának gazdagságát túlszárnyalhatná.

Amikor július havában, néhány nappal halála előtt, utoljára láttam őt, megtört fényű tekintete, szaggatott lélekzetvétele már nyilvánvalóvá tette, hogy az elmúlás sötét árnya feltartóztatlan gyorsasággal közeledik feléje. És még ekkor is, ágya szélén ülve, elerőtlenedett, reszkető kezekkel, egy előtte fekvő külföldi könyvtárusjegyzékben lapozgatott.

Bátor vagyok javasolni, iktassuk mai ülésünk jegyzőkönyvébe, hogy mindkét kiváló tagtársunk elhalálózását katolikus tudományos életünk nagy veszteségének tekintjük, és az örökkévalóság honába való költözésüket őszintén fáljaljuk.

IV.

Suták Józsefnek, a IV. osztály elnökének

1. az 1932. évi február 19-én mondott megemlékezése Böckh Hugó rendes tagról.

«A Szent István Akadémia IV. osztálya igen tisztelt tagjainak szomorodott szívvel jelentem, hogy tagtársunk, nagysuri Böckh Hugó dr., a m. k. Földtani Intézet igazgatója, munkás életének 57-ik évében 1931 december 6-án elhunyt.

A magyar tudományos világ egyik legkitűnőbb férfiát gyászoljuk Böckh Hugóban, aki már mint világlátott geológus került boldogult atyja : Böckh János örökébe : a m. k. Földtani Intézet igazgatói állásába 1929 október hó 1-én.

Sajnos, hogy alig két évig vezette nagy tudásával a magyar geológusok taborát, mert Délamerikában szerzett trópusi betegsége a múlt év őszén kiújulván, a hatalmas férfi kéthónapi szenvedés után, örökre eltávozott körünkéből.

Akadémiánk tagjai sorába 1930 tavaszán választottuk úgy osztályunkban, mint az együttes ülésen egyhangú szavazattal, s nagy reményeket fűztünk a világszerte ismert geológus tagtársunk működéséhez. Azonban a Mindenható akaratából éppen akkor hagyott itt bennünket, amikor szegény hazánknak legnagyobb szüksége lett volna olyan tapasztalt tudósra, mint Böckh Hugó.

Temetése a m. k. Földtani Intézet Stefánia-úti palotájának nagy csarnokából 1931 december 8-án volt, ahol a magyar tudományos és közéleti világ többszáz tagja

gyült össze. Ravatala fölött a Szent István Akadémia nevében *Papp Károly* osztálytitkár, a Boldogultnak ifjúkori barátja és szaktársa, tartotta a búcsúbeszédet.

Akadémiánk együttes ülésén *Négyesy László* másodelnök úr emlékezett meg róla, míg a Földtani Társulat Hidrológiai Szakosztályán *Horusitzky Henrik* földtani intézeti igazgató, Akadémiánk rendes tagja február 16-án tartott róla magasan szárnyaló beszédet.

Böckh Hugó emlékét mindannyian szívünkbe zárva őrizzük!

2. *Nékám Lajos rendes tagnak 1932. évi december 3-án tartott székfoglalója alkalmából.*

„Tekintetes Szent István Akadémia! Akadémiánk IV., mennyiség-tan-természet-tudományi osztályának mai szakulását ünnepi ülés gyanánt tekinthetjük, nemcsak az ülésen megjelent díszes hallgatóság miatt, hanem az itt elhangzott székfoglaló-előadás általános érdekű tudományos trágánál fogva is. Nékám Lajos egyetemi tanár úr öméltósága magas színvonalú előadásával Akadémiánkon széket foglalván, őt az elnöki székből köszöntöm. Életéről és tudományos működéséről a következő összefoglalást nyújtom.

Nékám Lajos, mint Nékám Sándor egyetemi tanárnak a múlt század neves matematikusának, tanszékemen 1864—69. évek között kiváló elődömnök fia, 1868 június 5-én Budapesten született. Orvosdoktori oklevelét 1889-ben egyetemünkön elnyervén, hosszabb időn át Párisban és Londonban a dermatológia tanulmányozásával foglalkozott. 1895-ben a székesfővárosi bakteriológiai intézet igazgatója, majd mint magántanár 1898-ban egyetemünkön a bőrkórtani tanszék vezetője lett. Két év múlva I. Ferenc József Magyar Király Ő Felsége egyetemünkön a bőr- és nemikórtan nyilvános rendes tanárává nevezte ki s azóta életének minden munkásságát eme fontos tudományág művelésének szentelte.

Évtizedekre terjedő páratlanul szorgalmas munkálkodásával a bőr- és nemikórtani klinikát Európa egyik legtekélyesebben berendezett klinikájává fejlesztette és könyvtárát világhírű unikumokat tartalmazó szakkönyvtárrá rendezte be. Egyetemi előadásait az ifjú orvosnemzedék lelkesedéssel hallgatja s több mint három évtizedre terjedő tanári működése alatt az ifjú szaktudósok egész gárdáját képezte ki.

Hogy klinikáján milyen tudományos szellemben dolgozott, arról legszebben beszél az a hatalmas kötet Emlékkönyv, amelyet 25 éves tanárságának fordulóján, 1925-ben tanítványai adtak ki.

Mint tudós és kutató bűvár Nékám Lajos a legszigorúbb módszerekkel dolgozik, ezért művei a nemzetközi szakirodalomban is számottevő munkák gyanánt szerepelnek. Tudományos dolgozatainak száma az 50-et meghaladja; s ezeken felül számos útlevelet közölt oroszországi, nagybritanniai, francia- és spanyolországi tanulmányútajairól, főképp emez országok közegészségügyi viszonyait ismertette. A szakoktatás, tudományfejlesztés és orvosi téren kifejtett eredményes működése elismerésül elnyerte azt a legmagasabb méltóságot, amelyet egyetemi tanár elérhet; ugyanis a Pázmány Péter Tudományegyetemnek több, mint 100 tagot számláló tanári kara az 1930—31-iki tanévben Rector Magnificusává választotta. Mint egyetemünk rektora páratlan szorgalmával, istenfélő keresztyén meggyőződésével a magyar ifjúság előtt példát mutatott az igaz keresztyén tudós életének harmonikus kifejlesztésére.

Nékám Lajos tanár urat Akadémiánk rendes tagjául Heim Pál boldogult tagtársunk és Poór Ferenc ajánlották azzal a reménnyel, hogy benne Akadémiánk buzgó tudóst nyer meg tagjául. Eme reményünk valóra is vált és Őméltósága mai székfoglalójával bebizonyította, hogy szívén viseli Akadémiánk érdekeit.

Mint hogy Nékám Lajos tagtársunk mai székfoglalójával eleget tett Ügyrendünk 63. §-a rendelkezésének, ezért őt a Szent István Akadémia teljes jogú rendes tagjának jelentem ki, osztályunk nevében melegen köszöntöm és kívánom, hogy Őméltósága még nagyon sok tudományos munkával szolgálja a keresztény magyar tudományt s ezzel a hazát.

Isten éltesse sokáig Nékám Lajos őméltóságát!

V.

Papp Károly IV. osztály osztálytitkárának megemlékezése

Tóth Mike és Laczkó Dezső rendes tagokról.

Tekintetes Szent István Akadémia! Osztályunk utolsó ülése óta tagjaink sorából a Mindenható két érdemes tudóst szolgáltott magához, ú. m.: *Tóth Mike* jézus-társasági atyát, aki ez év október 3-án Kalocsán 94 éves korában elhunyt, majd *Laczkó Dezső* kegyestanítórendi tanárt, tankerületi főigazgatót, aki október hó 28-án Veszprémben 72 éves korában távozott el a földi életből.

Áldozunk emléküknék néhány percet!

Tóth Mike az Ungvár mellett levő Őr faluban 1838-ban született. Középiskolai tanulmányainak elvégzése után a Jézus-társaságba lépett és 1860 óta a kalocsai főgimnáziumban a természettudományok tanára volt. Sokoldalú irodalmi működése elismerésül a Szent István-Társulat tudományos és irodalmi osztálya már 1887-ben tagjai sorába választotta s ily módon az ezen osztályból 1915-ben alakult Szent István Akadémiának is rendes tagja lett. Vallástudományi működése mellett különösen a mineralógia terén végzett kutatásaival tűnt ki. Legnagyobb műve Magyarország ásványairól szóló könyve, amelyet 20 évig tartó szorgalmas kutatása alapján írt meg. Gazdag irodalmi forrásait személyesen őrizte ellen, olyképpen, hogy nemcsak a bécsi, budapesti, selmecbányai, kolozsvári és nagyszombati gyűjtemények anyagát tanulmányozta, hanem 1860—1880 között bejárta Magyarország ásványtermő vidékeit Pozsonytól Brassóig, Bártfától Szigetvárig, a szélrózsa minden irányában. Költséges utazásait *dr. Haynald Lajos* kalocsai érsek, a tudományok nemesszívű pártolója bőszégesen fedezte s ezért, amikor munkáját 1881 november 5-én Kalocsán befejezte, ezt Főmagasságú Haynald Lajos bíbornok úrnak, a tudományok lángeszű előmozdítójának ajánlotta. A munka nyomtatásban Budapesten, 1882-ben 565 oldalas kötetben jelent meg, *«Magyarország ásványai, különös tekintettel termőhelyeik megállapítására»* címen. Ezen munka jelentőségét már 26 évvel ezelőtt méltattam a *Műveltség Könyvtára* IV. kötetében, ahol a *Föld anyagáról és fejlődéséről* írott közleményemben külön kiemeltem *Tóth Mike* érdemeit, sőt a legnagyobb magyar mineralógusok sorában arcképét is közöltem. Az 1906. évben kifejezett véleményemet, hogy az ásványtermőhelyekről szóló irodalomban Magyarországon *Tóth Mike* könyve a legtekélyesebb munka, amely mindenkoron kútfőül fog szolgálni, most azzal kell kiegészíteni, hogy a világháború óta ezen munka értéke még jobban emelkedett, mert szétdarabolt országunkban ma már senki sem volna képes emez ásványtermő helyeket összeállítani. A feldolgozott anyag tömegére világot vet az a tény, hogy a földkerekségnek mintegy 900 fajta ásványából régi hazánkból *Tóth Mike* több mint 300 fajtát írt le majdnem ezret kitevő lelőhelyről.

Tudományos és tanári működése elismerésül a Pápa Ő Szentsége a «Pro ecclesia et pontifice» és a Kormányzó Úr Ő Főméltósága a magyar érdemkereszttel tüntette ki. Osztályunknak 50 tagot számláló rangsorában *Tóth Mike* páter kezdte óta első

tag gyanánt szerepelt, míglen az ősz folyamán, 94 éves korában örökre itthagytott bennünket. Áldott legyen emléke!

Másik elhunyt tagtársunk: *Laczkó Dezső* geológus csak 1927 óta volt Akadémiánk tagja, de azóta gyakran résztvett ülésein, s így annál fájdalmasabb körünkől való távozása.

Laczkó Dezső 1860-ban Trencsénben született és középiskolai tanulmányainak végeztével 1877-ben a kegyestanítórendbe lépett. 1886-ban a földrajz és természetrajzi tárgyakból középiskolai tanári oklevelet szerezve régi hazánk különböző városai-ban tanított. Az 1895-ik év fordulópont volt életében. Ugyanis mint veszprémi kegyestanítórendi tanár *idősebb Lóczy Lajos* egyetemi tanárral megismerkedvén, a lelkes geológus tanár buzdítására a Bakony geológiai kutatásának kezdett s ezután élete végéig ezzel foglalkozott. Az 1895-ik nyarán kezdette meg Lóczy Lajos a Bakony kutatását, amelyben Laczkó Dezső piarista tanár mellett két fiatal tanársegéd is résztvett, úgymint Cholnoky Jenő kartársam és jómagam, aki akkor még csak 22 éves ifjú voltam.

A Bakonyban való utazás akkor még nem olyan egyszerű dolog volt, mint jelenleg. A balatoni körvasútnak még híre-hamva sem volt, és éppen 37 évvel ezelőtt robbantották a Czuha-völgy dolomit szikláit, hogy a bakonyi vasút építését megkezdjék. Expedíciónk itt találkozott a vadonban Gubányi Károly és Szentgáli Antal vasútépítő segédmérnökkel, akik később Lóczy Lajos buzdítására a szibériai-mandsuriai vasút építésében is résztvettek, s mint világutazó mérnökök dicsőséget is szereztek a magyar névnek.

Hónapokon át tartó utazásunkat Laczkó Dezső rendezte és azt a támogatást, amelyet a zirci főapátság, a bakonybéli és tihanyi apátság, továbbá a veszprémi kegyestanítórendiek háza nyújtott, mind Laczkó Dezső buzgalmának köszönhetjük. Az évtizedes geológiai kutatások folyamán Laczkó Dezső a Bakonyból olyan gazdag anyagot gyűjtött, hogy ebből 35 hazai és külföldi paleontológus feldolgozásában 250 nyomtatott ívre terjedő monográfia készült, több, mint 100 tábla és temérdek ábra-rajzillusztrációval. Laczkó Dezső maga „Veszprém városának geológiáját” dolgozta fel, amely műve magyar és német nyelven jelent meg.

Működésében újabb fordulópontot jelentett *kaukázusi utazása*. Ugyanis *maros-décsei Déchy Mór* világutazó, aki első házassága révén Odesszában telepedett meg, számos expedíciót vezetett a Kaukázus legmagasabb, gleccserfödte bérceinek felkutatására. Első expedíciójában boldogult osztályelnökünk, Schafarzik Ferenc még mint fiatal geológus vett részt, egy későbbi utazásában, 1898-ban magam voltam szerencsés Déchyt kísérni, míg hatodik expedíciójában, 1902-ben Laczkó Dezső volt az útítársa. Be kell vallanom, hogy a három geológus közül Laczkó Dezső gyűjtötte a legszebb anyagot. A kaukázusi eredmények feldolgozása alkalmából újból összehozott a sors keze Laczkó Dezsővel, amikor is mind a három geológus segédkezett Déchy művének tudományos részében.

Déchy Mór nagy műve 1905-ben Berlinben jelent meg, három hatalmas kötetben a „*Kaukasus*” címen. A pazar kiállítású munkáról *Lapparent* párisi tanár, a nagy-hírű geológus, ismertetésének első soraiban a következőképpen nyilatkozott: „Ha a hegyek érezni tudnának, úgy az Alpok, az Andok, sőt még a Himalaya is féltékenyen néznének most a Kaukázusra, mert a Földnek még egyetlen hegylánca sem vonult föl oly szép köntösben a világirodalom színpadára, mint a «Kaukázus.»

Déchy Mórnak rendkívül magas műveltsége és nemes ízlése, továbbá az oroszországi gazdag múzeumok szemlélete mély hatással volt Laczkó Dezső lelkére s talán ezek megismerése ébresztette benne fel azt a nemes gondolatot, hogy a Bakony gazdag geológiai, archeológiai s néprajzi anyagát muzeálisan tárja a nagyközönség elé. Ily

módon megalkotta a *Veszprémvármegyei Múzeumot*, amely 1925 nyarán önálló, díszes épületben kapott hajlékot, Veszprém város kertjében. A múzeum megnyitása alkalmából a Kormányzó Úr Ő Főméltósága tankerületi főigazgatói méltóságra emelte Laczkó Dezsőt.

Tudományos érdemeinek elismerésül Akadémiánk 1927-ben rendes tagjai sorába választotta. Székfoglaló értekezését 1929 április 12-én tartotta *«Őstörténeti adatok a Balaton környékéről»* címen, amely műve Akadémiánk kiadásában meg is jelent. Ez a munka a ságvári és vöröstorói prehisztorikus telepek pontos geológiai felásatása alapján, első biztos megállapítása az ú. n. nyílt vidéki diluviumnak.

Utolsó éveit teljesen a Veszprémvármegyei Múzeumnak szentelte, s boldog volt, ha tanítványainknak eme gazdag múzeumot bemutathatta. Mult évi tanulmányi kirándulásunk alkalmával Kutassy Endre magántanár úr lefényképezte muzeális dolgozószobájában, amely kép munka közben ábrázolja Laczkó Dezsőt, íróasztala fölött látjuk Lóczy Lajos és Cholnoky Jenő arcképet.

Életének utolsó heteiben a Veszprémvármegyei Múzeum évi jelentésén dolgozott, amelyet teljesen be is fejezett, s eme jelentés nyomtatása közben következett be hirtelen halála. A múzeum évi jelentését már igazgató társa, Rhé Gyula küldötte szét, aki mozgalmat indított, hogy *Laczkó Dezső* emlékére *szobrot* emeljünk.

VI.

Dedek Crescens Lajos rendes tag búcsúbeszéde

br. Forster Gyula tiszteleti- és igazgatótanácsi tag /lelett Esztergomban.

A M. Tud. Akadémia és a Szent István Akadémia nevében száll Hozzád, Forster Gyula, kedves tagtársunk, utolsó üdvözlétül búcsúzó szózatom. Porhüvelyed a szűk koporsó falai közé zártan várja, hogy magához ölelje a jóságos anyaföld és megőrizze ősméretlen időig: a boldog feltámadásra. Ám örök életű lelked, mindig derűs és mindig kedves szellemed, itt lebeg felettünk, e gyászos gyülekezet felett; és míg mi fájdalomtól elsorult szívvel tekintünk Utánad, a körünkől távozó után, a Te derűs lelked örömtől áradozva tekint mireánk, mert Te visszatértél a te Urad Istenedhez és mert az, ami benned mulandó volt, íme visszatért, ahová mindig vágyott, a szeretett szülőföld drága hantjai közé. Igen. A test kötelékeitől megszabadultan megtisztult lelked gyönyörködve tekint azokra a tájakra, amelyeket gyöngye gyermeklébad taposott, ahol az első gügyögést tanultad, hol magadba szívta a mély és cselekvő vallásosságot, az izzó hazafiságot és azt a sok-sok alapvető tudást, amelynek emelő ereje, munkás életed órán, a haza legjobbjai közé magasztosított.

Az ősi Esztergom levegője telítette meg egész Énedet a történelmi és művészeti érzék csodálatos mélységeivel, a mult időknek és a mult emlékeinek rajongó szeretetével.

És azért tudományos munkásságod is kivált két irányban domborodott ki: a műemlékek konzerválása és az egyháztörténelem terén. Felkutattad régi dicsőségünk műemlékeit és lehetővé tetted, hogy ezek stílszerűen megújítva, újabb évszázadokig fennmaradhassanak. A te nevedhez fűződik III. Béla királyunk sírjának felkutatása és az a hatalmas díszmű, mely a királyi sírokról megjelent. Hangyaszorgalommal tanulmányoztad át a levéltárak nagyszámú és beszédes okmányait, hogy a nyert adatok, e színes mozaikok segítségével, a kat. egyháztörténelem újabkori korszakát megrajzoljad, mély tudású és elmés történelmi tanulmányaid hosszú sorát megírd.

Nagy időt engedett Neked a jó Isten. És te ezt a nagy időt folytonos munkálkodásban töltötted el. Mikor azután eljött a te órád és munkásságban edzett elméd utolsó villanásai elkövetkeztek, egy *érdemekben*, de *elfsmerésekben is* dús, dicsőséges élet színes képei rajzolódtak agyad elé. Megnyugodva, Istenbe vetett bizalommal húnyhattad tehát örökálomra jószágos szemeidet, hogy visszatérjél nyugodni egy dicsőséges életpálya végén oda, ahonnan a munkás küzdelemre elindultál.

Forster Gyula, kedves tagtársunk, Isten Hozzád !

VII.

Hóman Bálint rendes tag búcsúbeszéde

Áldásy Antal rendes tag lelett Budapesten 1932. évi július 16-án.

A Magyar Tudományos Akadémia, a Szent István Akadémia, a Magyar Történelmi Társulat, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem és a Magyar Nemzeti Múzeum nevében jöttem búcsúzni, emlékezni és tiszteletet adni Áldásy Antal ravaláához.

Búcsúzom a lelkes tagtárstól és hivatali munkatárstól. Emlékét idézem a szorgalmas kutatónak, termékeny történetírónak, ügybuzgó akadémikusnak és társulati tagnak. Tiszteletet adok az embernek, aki hivalkodás nélküli munkás életével, erős karakterével minden tiszteletet kiérdemelt.

Áldásy Antal ötödfél évtizedes tudományos munkásságának, negyedszázados akadémiai és két évtizedes múzeumi pályájának méltatása és kritikája hálás feladat volna.

Hosszú sorban vonultathatnám fel könyvek, értekezések, cikkek és folyóiratok címeit. Sokáig beszélhetnék akadémiai és társulati működéséről, a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi és Római Bizottságainak, a Szent István Társulat egykori irodalmi és tudományos osztályának előadói székében végzett lelkiismeretes és pontos munkájáról, páratlanul szabatos hivatali kötelességteljesítéséről.

De a hely, ahol állok, távozó barátunk koporsójának közelsége eltílt a szakszerű méltatás és kritika szavától. Csak az embert látom a tudós és a hivatalnok munkássága mögött. Az embert, a lelket, az életelveket, Áldásy Antal egyéniségének és munkásságának rúgóit keresem, hogy ezeket feltárva adjam okát tiszteletünknek és elköltözésén érzett mély fájdalomunknak.

Hűség, szeretet, kötelességtudat, — három nemes és mély érzelem — volt Áldásy életének és munkásságának irányítója. Hűség a családhoz, melyből sarjadt, az egyházhoz, melynek kebelébe tartozott, az intézményekhez, melyek szolgálatába szegődött, az emberekhez, akiket barátságára, becsülésére érdemesnek ítült és — hűség a meggyőződéshez, mihez a vallásos ember mélyszéges hitével ragaszkodott. Szeretete a munkának és a munkás embereknek. Komoly kötelességtudat minden téren, hová hivatása vagy meggyőződése elvezette.

E három alapvonás egyéniségének volt a forrása őszinte tekintélytiszteletének, annak a hajthatatlanságnak, mivel az intézetek hagyományaihoz ragaszkodott.

Ezek voltak forrásai a lényeges kérdésekben tanúsított vaskövetkezetességének, a tudós munkában, hivatali ügyvitelben és az egyesületi életben néha a formalizmus határáig menő szabatosságának.

Ez a három lelki vonás determinálja Áldásy Antal egész életét és munkásságát, ezek szerezték meg számára a mi tiszteletünket.

E három nagy kapocs : kötelességtudat, szeretet és hűség érzésével szívünkben veszünk mi is most végső búcsút. Áldásy Antal ! Isten Veled !

VIII.

Viszota Gyula rendes tag beszéde

a bonyhádi Vörösmarty-emléktábla leleplezési ünnepén, 1932 augusztus 27-én.

Tisztelt Ünneplő Közönség !

A *Szent István Akadémia* szívélyes üdvözlését tolmácsolom ez ünnepély alkalmából, amelyen a r. kath. plébánia temploma 150 éves fennállásának ünnepélése keretében egy Vörösmarty-emléktáblával jelöli meg a plébánialakot, és így a helyi érdeklődés köréből kiemelve, országossá tette az ünneplést.

Ebben a szerény lakban 112 évvel ezelőtt három, a magyar költészetért rajongó szív, három dunántúli tüzes magyar, egymásra talált, hogy terveket szövöghessen a magyar költészet fölemelésére. A 41 éves Egyed Antal plébános, a nem sokkal ifjabb Teslér László káplán barátságával tisztelte meg a 20 éves, fiatal, szerény nevelőt, a későbbi nagy költőt: Vörösmarty Mihályt. Ezt a barátságot immár márványba vésvé örökíti meg ez az emléktábla, azért a nemes barátság szimbóluma lesz ez mindenkoron, amelyen a költői géniusz emléke aranyozza meg és teszi halhatatlanná barátainak nevét előttünk, magyarok előtt. Mély, szent érzés: a hazaszeretet keltette fel bennük a barátságot és ez fenn is maradt életük utolsó lehelletéig. Bizonyosságul szolgáljon erre Vörösmarty részéről a következő jellemző adat. A Magyar Tudós Társaság megalakulása után hét évvel, 1833-ban Vörösmarty volt az, aki Egyed Antalt, akkor már földvári apátplébánost, levelező-tagnak ajánlotta és érdemeiként azt hozta fel, hogy «Ovidiust szerencsésen fordította», több földrajzi és történelmi értekezést írt (többek közt éppen Bonyhád leírását), küzdött «a magyarosodásért a rossz latinság ellen», a kath. himnuszokat magyar versben fordította, és ehhez Szalai Imre hozzáfűzte, hogy «ismeretes egyházi erkölcsiségéről, buzgó magyarságáról s barátságos erényeiről». Ezen ajánlásra az Akadémia meg is választotta Egyedet levelező-tagjának.

Tisztelt Ünneplő Közönség ! Itt e házban buzdította a két nemes barát Vörösmartyt költői munkásságra. Egyed Antal maga is foglalkozott a költészettel, ő is, mint akkor minden magyar költő, egy nagy hősköltemény írásának tervével foglalkozott. Amit Egyed tervezgetett, azt Vörösmarty 4 év múlva, 1825-ben, tényleg valóra váltotta nagy hőskölteményével: a Zalán futásával.

Mi volt a Zalán futása? Égő fáklya, amely a tespedés közt a derengő hajnal felé mutatott ! Tükör volt, amely a tespedő magyarnak megmutatta a honfoglaló ősök bátor tettkészségét, hogy a szunnyadó jelenkor ébredjen fel kábult álmából ! Ezenkívül előkészítette az utat egy másik magyar géniusznak, gr. Széchenyi Istvánnak, hogy a politika és a közgazdaság terén ugyanoly égő fáklyákat lobogtathasson, a Hitelt, a Világot és a Stádiumot, és neki azután sikerült is felébresztenie, tette bírnia a magyart !

Ez az érdeme e három férfiú barátságának ! Van részük abban, hogy a magyarság regenerációja megkezdődött oly korban, amikor a francia háborúk következtében az ország a gazdasági csőd szélére került ; amikor politikailag az ország alkotmányának főpillérei meg voltak támadva.

Ma, 112 esztendő után, sokban hasonlatos a magyarság sorsa. A külső és belső ellenség részekre szaggatta a magyart, gazdaságában és minden más vonatkozásban a magyarság teng és sínylődik. A mostani magyarság epedve várja az azóta szállóigévé vált Vörösmarty-mondás teljesülését: «Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?» Most is buzgó imádsággal ostromoljuk a Mindenhatót Vörösmarty e szavaival: «Hol vagyon az, ki merész ajakát hadi dálnak eresztvén, a riadó vak mélységet felverje szavával?» Magyarok Istene, hol van?

Véleményes jelentés a Fraknoi-jutalom odaítélése tárgyában.

A tek. «Szent István Akadémia» megbízásából van szerencsénk a Fraknoi-díjra vonatkozólag a következő véleményt beterjeszteni.

A díj kiadását három mű egyikének indítványozzuk.

1. Walkenberg: A kath. világmisszió könyve. Budapest, 1929.

2. Nagy Lajos: Az élő gondolat. Budapest, 1930.

3. A részben megjelent és további munka alatt álló *Szentírás-fordítás*.

Walkenberg munkája rendkívüli szorgalommal, apostoli lélekkel ecseteli azt a fenséges kultúr- és lélekmunkát, amelyet az egyház végez. A mű olyan apológia, amely a *lett erejével* hat. A Szent István Akadémia elismerése az ország legkiválóbb és legönzetlenebb írók egyikét jutalmazná, ha a díjat neki ítelné.

2. Nagy Lajos neve nem igen ismerős. Csak azok ismerik, akik a «Kath. Ker. szelleme» c. apológia tervezetét olvasták. Jelen műve a széleskörű tudásnak, vaslogikának, mély bölcseletnek és izig-vérig *életet szolgálni akaró* katolikus tudósnak erejét tárja elénk. Az egész könyv a *személyiség erejének* kutatása és az Isten-ember *személyes* kapcsolatának dithyrambjá. A Szent István Akadémia valóságos kultúrmunkát teljesítene, ha ezt a zseniális magyar író *dicsérő elismerésével* további munkára serkentené.

3. A Szentírás-fordítók áldozatos munkáját most azért nem méltatjuk jobban, mert erre visszatérni *kötelessége* lesz a magyar kath. tudomány legfelső fórumának.

HALÁLOZÁSOK.

Klinda Teofil rendes tag meghalt 1932 április 25-én Esztergomban.

Áldásy Antal rendes tag meghalt 1932 július 14-én Budapesten.

Br. Forster Gyula tiszteleti és igazgatótanácsi tag meghalt 1932 július 18-án Budapesten.

Tóth Mike rendes tag meghalt 1932 október 3-án Kalocsán.

Laczkó Dezső rendes tag meghalt 1932 október 28-án Veszprémbe.

Balits Lajos rendes tag meghalt 1932 december 19-én Győrben.

Br. Forster Gyula tiszteleti- és igazgatótanácsi tag ravatalánál Esztergomban Dedek Crescens Lajos rendes tag, Áldásy Antal rendes tag ravatalánál Budapesten 1932 július 16-án Hóman Bálint rendes tag mondott búcsúbeszédet, amelyet jelen Értesítőben a Beszédek és Méltatások rovatában közlünk.

FÜGGELÉK.

AZ ÉRTESITŐ CIKKEINEK, RÉSZBEN A CIKKEK KIVONATAI- NAK FORDÍTÁSAI.

I.

Discours d'ouverture

du président comte *Albert Apponyi*.

Il y a une chapelle et un autel consacrés à Sainte Elisabeth dans la cathédrale catholique de la ville de Genève, où je dois faire pour le service de la nation depuis des années des séjours plus ou moins longs. Les Hongrois qui résident à Genève ont la coutume d'y aller en pèlerinage vers la fin du mois de septembre. La chapelle est consacrée à Sainte Elisabeth et une plaque de marbre appliquée au mur garde dans la mémoire des fidèles le souvenir de la mort de feu notre reine Elisabeth, causée par des mains criminelles. Nous allons en pèlerinage au requiem anniversaire de cette mort et le souvenir des mérites immortels de notre reine Elisabeth — auquel l'Académie Saint Etienne consacre cette assemblée générale — se renouvelle dans notre âme.

Ce souvenir est sacré non seulement par le sort tragique, la mort violente après une vie de souffrances et d'épreuves. L'histoire de notre nation conservera ce souvenir parce qu'à un moment critique de cette histoire sa force d'âme intervint en facteur décisif dans la destinée de notre patrie. C'est le rôle d'Elisabeth qui nous offre la clef psychologique de la paix entre le roi et la nation, conclue en 1867.

Tout le monde connaît les luttes pénibles que notre roi François-Joseph avait à soutenir contre lui-même, contre ses impressions de jeunesse, contre les traditions inoculées dès sa jeunesse et les sentiments de son entourage, jusqu'à ce qu'il les ait vaincu et pris la résolution de restituer à la nation ses droits constitutionnels, son indépendance et la possibilité du développement de ses forces. Arrivé au trône tout jeune, à l'âge de 19 ans, il trouva la nation armée contre lui et dut recourir au secours étranger pour rentrer en possession du pouvoir. Son entourage lui avait suggéré l'idée que le pouvoir ainsi reconquis était absolu,

qu'il n'était pas lié par les anciennes traditions constitutionnelles. On lui suggérait aussi de considérer l'indépendance hongroise — qu'il n'avait encore connue que sous forme de révolution — comme l'ennemi principal de l'empire, sur les ruines de laquelle il devait fonder son pouvoir souverain. Il n'y avait personne autour de lui pour contrebalancer dans l'esprit du jeune homme ces fausses opinions qui semblaient être vraies. Il considérait comme ennemi jusqu'à ses fidèles inébranlables qui osaient le contredire et qui cherchaient à le détromper.

Diverses expériences amères aussi bien que la réflexion indépendante de l'âge mûr l'avaient pourtant ébranlé dans les opinions reçues de ses impressions de jeunesse et de l'enseignement de ses premiers conseillers ; il cherchait le contact avec les dignes représentants de la pensée hongroise, il cherchait à se rapprocher de la nation et à se réconcilier avec elle. Mais longtemps encore il croyait y arriver avec des demi-mesures, jusqu'à ce que ses yeux s'ouvrirent. Il vit alors qu'il lui fallait renoncer aux idées dans lesquelles il avait grandi, sans en rien transporter à la disposition nouvelle, dont la nécessité devenait évidente. Il vit qu'il lui fallait renier ses idées et accepter la vérité contraire : le droit de la nation à la souveraineté, et qu'il devait échanger le pouvoir absolu de l'empereur contre la royauté constitutionnelle de la couronne de Saint Etienne.

Tous ceux qui connaissent la nature humaine sentiront les difficultés psychologiques d'une transformation aussi radicale d'une individualité, et ceux qui ont l'intuition de la psychologie des souverains sauront aussi comprendre combien le roi François-Joseph dut souffrir en sacrifiant ainsi ses idées au prix de son amour-propre.

Surmonter ces difficultés psychologiques de la réconciliation n'était possible qu'avec la coopération des influences psychologiques qui avaient la même force. La persuasion au moyen des arguments prudents, l'intelligence exclusivement rationnelle ne pouvait y triompher seul. Il avait fallu vaincre la résistance irrationnelle de l'âme, et c'est sur ce point décisif que la reine Elisabeth fit son entrée dans l'histoire hongroise.

Personnellement elle n'était pas sous l'influence des impressions de jeunesse et des doctrines invétérées, contre lesquelles luttait son époux royal. Elle pouvait céder sans obstacle psychologique à l'intelligence de la vérité et de la force hongroises ; elle pouvait même renfermer dans son cœur les sentiments de la nation, laquelle a beaucoup lutté, beaucoup souffert et laquelle a été rarement comprise. Elle entourait de l'amour de la Hongrie uni à l'amour conjugal l'âme du roi qui soutenait une lutte pénible contre lui-même. Sa douce influence

avait raison des derniers restes de la résistance psychologique de son mari. Elle fortifiait et maintenait dans l'âme du roi la force de la résolution qui l'élevait sur le trône de la royauté constitutionnelle hongroise et le rendit à la nation. C'est ainsi que la reine ouvrit à notre patrie un demi-siècle du progrès et du bien être physique et moral, dont on ne saurait trouver le semblable peut-être dans l'histoire d'aucune nation. Voilà le rôle de notre reine Elisabeth, voilà l'action féminine pour laquelle les générations hongroises de l'avenir béniront son souvenir.

Qu'une terrible catastrophe ait ruiné tous les bons résultats — dont la plupart sont dues à l'influence d'Elisabeth — cela ne touche pas son souvenir ; puisque c'est de ces ruines mêmes que nous souhaitons et espérons refaire le meilleur avenir du pays : que ces ruines recèlent encore tant de matières propres à la construction c'est ce qui montre le mieux la grandeur de l'édifice ruiné.

Que le souvenir d'Elisabeth s'unissant au souvenir de la grandeur passée ne dégénère pas en pures lamentations ; mais qu'il devienne un facteur psychologique de notre renouveau avec la même force, laquelle employait de son vivant Elisabeth à la reconstruction d'il y a un demi-siècle !

II.

Rapport

par le secrétaire général *Jean Reiner*.

MM. les Académiciens !

Dans les trois années précédentes notre Académie a reçu une subvention — accordée par le ministre de l'instruction publique et des cultes, prélevée sur les fonds ecclésiastiques dont il disposait — qui lui a permis la publication de plusieurs ouvrages académiques.

Cependant la subvention nous manque cette année, et la société n'est pas venue au secours de l'Académie.

Des difficultés appelées « crise d'économie publique » causent de nouveau — comme tant de fois déjà depuis la fondation de notre jeune Académie — de graves difficultés dans la publication des résultats de nos travaux, qui ne saurait être réalisé avant longtemps ; ce qui n'empêchera pas toutefois la continuation des travaux scientifiques de l'Académie qui se poursuivront, grâce à la force motrice et vivifiante des toutes puissantes idées du nationalisme et du catholicisme, capables de s'élever au-dessus des principes économiques et de la mêlée des luttes des forces matérielles.

C'est cet esprit, ce sont ces idées qui se présentent devant chacun de nous, et qui métamorphosées en formes diverses, guident nos travaux scientifiques et littéraires, avec une force toujours renouvelée.

Mais l'Académie des savants et des écrivains catholiques se trouve aussi dans l'impossibilité de manquer — à cause de ses difficultés matérielles — à ses engagements pris lors de sa fondation et de ne pas continuer ses travaux avec la plus grande intensité, maintenant que chaque séance lui offre un magnifique exemple de cet esprit hongrois aussi bien que catholique, qui a créé, enseigné, glorifié, élevé et relevé tant de fois la Hongrie christianisée, et qui est une éternelle force créatrice, une puissance glorificatrice, donnant un démenti évident à la déclaration inspirée par l'ingratitude historique envers le catholicisme et les membres du clergé — qui avaient tant de fois sacrifié leur personne et leur Eglise pour la patrie —, laquelle parle de christianisme mourant.

Inutile de citer les exemples connus et célébrés par le monde.

L'un des discours de notre séance solennelle d'aujourd'hui «à la mémoire d'István Katona» contient dans sa simplicité tant d'enseignements sur la science inspirée par l'esprit du catholicisme hongrois.

En effet, la science historique doit son élévation au niveau scientifique aux successeurs de Pray, écrivains catholiques parmi lesquels István Katona occupe le premier place.

M. Bálint Hóman écrit dans son étude intitulée «la Fondation de l'histoire scientifique de Hongrie au XVIIIe siècle» : «La conception de l'histoire de Pray et sa vue sur le passé prennent racine dans l'esprit catholique, dans la conception historique de l'école documentaire des Jésuites et dans l'opinion publique du temps du gouvernement monarchique basé sur des États. Son idéal c'est le Regnum Marianum de Saint Étienne. Sa piété basée sur une conviction forte et profonde, aussi bien que son inébranlable patriotisme se font jour à travers chacune de ses lignes, mais à peine trouve-t-on chez lui les traces de la partialité religieuse et ecclésiastique, qui dominent jusqu'aux plus éminents membres de l'école documentaire».

C'est à la même union intime de l'esprit national et de l'esprit catholiques que nous devons la grandiose œuvre historique, élevée à la hauteur de la science moderne, dont les auteurs sont MM. Hóman et Szekfű, nos collègues de l'Académie.

Mais dans le même ordre d'idées rappelons nous aussi avec reconnaissance le souvenir du rôle historique et toujours actuel des ordres des Bénédictins et des Cisterciens, à l'occasion des fêtes commémoratives par lesquelles les derniers ont célébré la fondation de l'abbaye de Zirc en même temps que leur arrivée en Hongrie et les premiers le huitième centenaire de leur abbaye de Celldömölk.

Mais au point de vue national nous ne devons pas passer sous silence les travaux de ces ordres effectués en dehors du domaine religieux; leur activité au domaine de la vie intellectuelle et au domaine de l'agriculture, par laquelle ils avaient élevé la production agricole de la Hongrie au niveau de celle de l'Occident.

Revenu au point de départ, je continue à parler de l'activité scientifique inspirée par l'esprit catholique, et m'unissant à ceux qui célèbrent par des fêtes commémoratives le centenaire la mort de Goethe, une des plus grandes figures de la culture humaine, je cite les jugements sur Goethe de la critique catholique qui recherche la vérité avec impartialité.

Je ne suis pas un homme de lettres par métier, et mon affinité spirituelle avec Goethe se borne à l'intuition, et peut-être aussi à l'intelligence de son talent miraculeux; un des plus grands dons de la grâce

divine. C'est pourquoi je me contente de la citation des jugements portés sur Goethe par des savants catholiques.

Le père jésuite Muckermann a écrit une étude sur Goethe dans son livre publié en 1931, sous le titre de «Goethe». Il dit dans sa préface qu'il a devant lui l'image d'Albert le Grand, lequel a des rapports mystiques avec son livre. «Si nous ôtions la gloire du saint de l'image du plus grand savant de la première moitié du XIIIe siècle — écrit le père Muckermann — nous pourrions y voir l'image de Goethe. L'image représente le saint un livre précieux à ses pieds, c'est peut-être l'Ancien Testament ou bien l'Evangile. Aussi Goethe ne considéra-t-il pas toute sa vie ces livres comme les plus sublimes? On voit un encrier sur le livre. Notre poète n'a-t-il pas bien prouvé que toute sa poésie est puisée à la même source? Au fond de l'image on voit un château fort, puis une église ou un monastère, symboles des grandes formes, de l'Etat et de l'Eglise qui dominaient alors la vie. Il ne faut pas longtemps feuilleter dans «Dichtung und Wahrheit» ou dans «Faust» pour rencontrer les mêmes symboles. Albert le Grand a reçu le nom de doctor universalis, parce qu'il a écrit un Summa, où il a résumé toutes les connaissances de son temps. Goethe est aussi un esprit universel, son œuvre est aussi le Summa des connaissances de son temps, sa lutte est aussi une lutte sur les champs de Dieu et de la nature.

A un autre endroit le père Muckermann pose la question suivante : «Si la synthèse d'Aristote et en général de l'antiquité avec le christianisme est devenue le point de départ d'un développement triomphal de la religion du Christ, ne pourrait-on pas espérer quelque chose de la synthèse de Goethe avec l'idéalisme allemand?»

Le père Muckermann fait aussi la remarque qu'au fond Goethe est plutôt catholique, mais nullement païen comme on l'avait prétendu.

En tout cas, la science catholique, qui recherche sincèrement la vérité, ne s'arrête pas à formuler une phrase, et ne livre pas sans réflexion la vraie grandeur aux critiques de l'intelligence moyenne.

C'est le même esprit catholique qui parle dans le livre d'Athanaz Motz, paru parmi «des Livres Saint Etienne» sous le titre de «Histoire de la littérature allemande».

Inutile de passer en revue toute la matière de l'auteur. La citation suivante d'une déclaration de Goethe — adressée à Eckermann et reproduite par l'auteur du livre — est en elle-même assez caractéristique. Notamment selon Goethe : «Quels que soient les progrès de la culture spirituelle et les développements des sciences naturelles, elles n'atteindront jamais jusqu'à la sublimité et à la culture morale du christianisme, tel qu'il nous apparaît dans les Evangiles». Et l'auteur cistercien

remarque encore que Goethe s'incline avec respect devant le divin fondateur du christianisme, qu'il respecte les livres sacrés et que par opposition à ceux qui l'appelaient païen, il se disait dans sa vieillesse ouvertement chrétien. Il est né protestant et il resta protestant jusqu'à la fin ; mais plus son génie mûrissait, plus il s'inclinait vers le catholicisme. Dans sa biographie il fait de magnifiques déclarations de la majesté des sacrements de l'Eglise, et Faust, le héros de l'œuvre de toute sa vie, le fier apostat de la Réformation, le représentant de l'art de magicien allemand, l'admirateur de la beauté classique personnifiée en Hélène, le titan du « Sturm und Drang » qui livre assaut au ciel, s'agenouille à la fin du grand drame aux pieds de la Sainte Vierge ; et Gretchen — en compagnie des trois femmes repentantes — demande grâce au nom de Faust.

Ces constatations de la science catholique servent non seulement de guide à tous ceux qui errent dans les labyrinthes des phrases faites sur l'incrédulité de Goethe, mais témoignent en même temps de ce que l'esprit catholique recherche la vérité avec impartialité et sait vraiment jouir des trésors de l'intelligence.

Cependant l'esprit catholique ne présente qu'une des faces des forces motrices de notre Académie. L'autre, c'est l'idée nationale qui l'a rendu capable de la plus grande résistance et de la pleine conservation de ses forces, même dans les temps les plus difficiles.

C'est l'idée nationale qui fait entendre sa voix aujourd'hui à notre séance solennelle célébrant la mémoire de la reine Elisabeth, celle qui a été l'ange gardien de la Hongroie, qui a exercé une si grande influence sur le sort et sur l'âme de la nation hongroise, et qui a été l'une des grandes figures de femmes royales de notre histoire, dont la série commence avec Sarolta, et dure jusqu'à la dernière reine de notre temps.

La partie officielle de cette édition fera part des travaux de notre Académie ; mais il est de mon devoir officiel de faire part de ce que notre Académie ne s'est accrue que d'un seul membre nouveau. Elle a élu dans sa classe d'histoire, de droit et de sociologie M. Albert Irk, professeur de droit de l'université de Pécs, savant adonné aux études du droit pénal et du droit international, que je salue avec cordialité au nom de l'Académie.

Par contre notre Académie a fait toute une série de pertes ; cette année sont décédés : MM. Dezső Járóssy, Dezső Laczkó, Mike Tóth membres ordinaires, et M. le baron Gyula Forster membre honoraire.

Dans les classes et dans les séances générales nous nous sommes déjà occupés de tous ces deuils de l'Académie, et des oraisons commém-

moratives auront lieu en souvenir de chacun de nos morts. A cette occasion je me borne donc à faire, avec la douleur la plus profonde, une remarque sur feu M. le baron Forster. Nous avons perdu dans ce savant, dans ce membre éminent de notre Académie, dans ce laïque, l'incarnation de la noblesse d'âme et de l'esprit catholique national, laquelle a si bien représenté l'esprit et les idées qui nous guident.

Les mêmes idées inspireront notre activité future, et nous croyons fermement, que mettant de côté — comme tant de fois déjà — nos difficultés matérielles, nous aiderons à liquider définitivement le reste des révolutions, qui subsistent toujours dans les domaines de la morale, de la politique, de la société et de la science ; et enrichirons la littérature et la science hongroises en force, en grandeur et en gloire.

III.

La reine Elisabeth

par *Sándor Pethő*.

A la vue de la statue en bronze de la reine Elisabeth l'âme hongroise s'adonne à la contemplation du passé. Il est tombé en ruines, le fier empire dont le peuple jadis le plus abandonné a pressenti en elle — dès la première rencontre — son ami et sa protectrice. La grâce légère, mélancolique et astrale d'Elisabeth rayonnait dans la sombre dynastie des Habsbourgs, laquelle — exilée de ses Etats sur lesquels le soleil ne se couchait pas autrefois — ne trouve plus de patrie aujourd'hui. La nation, qui avait entouré jadis Elisabeth d'un enthousiasme si sincère et qui fut tant aimée d'elle, est aujourd'hui peut-être encore plus malheureuse et plus inconsolable que sa reine ne l'était, alors qu'elle succomba sous les coups du sort ; et qui en prenant la vie en haine nous rappelle la blonde déesse en deuil pour son Achille, qui se retira à jamais de l'assemblée des dieux immortels dans la solitude sans joie du palais de jaspes de Poséïde. Et aujourd'hui la nation vouée à la tristesse évoque du passé lointain la reine de la tristesse d'entre les ombres frémissantes des champs Élyséens ; et une génération nouvelle offre ses hommages à cet être d'une grâce incomparable qui semble être formé d'os frêles et de lumière resplendissante, tout traversé des rayons du soleil à la manière des vierges peintes sur les vitraux des cathédrales.

Elle apparût à la nation hongroise à l'âge où les femmes unissent la fleur de leur beauté à la force de l'esprit et au parfum de la bonté. La beauté d'Elisabeth était plutôt touchante que triomphale ; de celle qui ne consiste pas uniquement dans la perfection physique, mais qui a besoin de l'âme qui illumine le corps et l'empêche de se faner.

Ceux qui ont eu l'occasion de s'entretenir avec elle, conservaient, même après des dizaine d'années, quelque souvenir mystérieux de sa voix « immaculée et sans fêlure », de « l'inflexion particulière de la voix infantile, à laquelle se reconnaissent mutuellement les anges du ciel et les anges de la terre ».

Le sentiment que la nation éprouvait pour Elisabeth renfermait l'hommage du sujet pour celle, dont la couronne de Saint Etienne avait

touché les épaules ; le romantisme chevaleresque à l'égard de la plus belle femme de l'époque ; mais surtout la reconnaissance fière, profonde et unanime, par laquelle la nation offrit son cœur à jamais à la princesse de Bavière, à qui seule on doit la paix entre le roi et la nation, suivant le témoignage des contemporains et des historiens. Ce sentiment était si constant et si indéracinable que l'atmosphère plus froide et plus rigide de l'époque suivante ne pouvait pas l'entamer. Cette nation n'a pas oublié que l'arrivée d'Elisabeth fut célébrée par les bruits des fers tombant des membres des meilleurs patriotes. Elle n'a pas oublié non plus, que parmi tous les empereurs et tous les hommes d'État de l'Autriche d'autrefois aucun n'avait une conception aussi claire et aussi réelle de la question hongroise, que cette princesse venue de loin, qui pensait avec son cœur. Son individualité romanesque trouva de la parenté d'âme avec la nation du romanesque, son cœur aspirant à la solitude se sentait uni à la nation sans famille, et la femme douloureuse avait tout naturellement de la sympathie pour la race : «daquelle a déjà expié et le passé et l'avenir».

Cependant le souvenir de la reine Elisabeth en Hongrie n'est pas tressé uniquement de légendes et de motifs romanesques. Nous l'aimons et nous la respectons non seulement parce qu'elle nous a aimé et parce qu'elle respectait en nous le peuple le plus brave de la monarchie. Elisabeth n'avait pas de talent politique à la manière de Marie-Thérèse, de la tzarine Catherine II, ou d'Elisabeth Tudor. Elle ne s'intéressait même pas à la politique pour employer derrière les décors ou dans son boudoir au service des intérêts personnels la force enchanteresse par laquelle les Dalilas corrompaient les Samsons, les Déjanires les Hercules et les Pompadours les Louis. Elle ne jouait pas par vanité ou par caprice — à l'aide des petits sortilèges féminins — avec les hommes, avec les destins, avec les carrières. La reine Elisabeth ne saurait être comparée à l'impératrice Eugénie, sa contemporaine et son amie, dont les doigts délicats tissaient sans cesse les toiles de ses ambitions et de ses intrigues. Elle ne travaillait et n'intriguait pas derrière les coulisses comme Sophie, l'autre Wittelsbach, sa puissante tante et belle-mère, qui jouait pendant bien longtemps, dans la «camarilla autrichienne», le rôle antipathique, sombre et dangereux de la fée Egérie. L'individualité de la reine Elisabeth répugnait à la politique, c'est à dire qu'elle était entièrement exempte de passions et d'ambitions politiques. Elle avait le génie du cœur et de l'instinct ; et, grâce à son intuition féminine, elle reconnut plus vite la vraie nature des forces organiques de la monarchie, que les archiducs et les ministres d'Autriche, qui devinrent les fossoyeurs de la puissance des Habsbourgs par l'anachronisme de leurs préjugés

et de leurs idées fixes. Elle sentit, presque dès le moment de son avènement, que c'est la terre hongroise qui est le centre de gravité de l'empire et que — selon l'opinion contemporaine de Gobineau — «c'est la race magyar fortement colorée par l'aryenne qui représente le plus grand degré de vitalité dans l'empire des Habsbourgs». Personne ne sut attiser le sentiment de la fidélité au roi dans les cœurs hongrois aussi bien qu'Elisabeth, qui guidée par l'infailibilité de son instinct féminin, fiait sa personne, ses enfants et son mari sur la loyauté et l'honneur hongrois même après les jours de Sadowa. Personne ne comprit mieux qu'Elisabeth les sources psychologiques et historiques de la rébellion hongroise ; et personne ne condamna aussi énergiquement qu'elle horrible amas de fautes et de péchés, qui avait contraint à la révolution cette nation loyale, et qui finirent par ensevelir la monarchie. Jusqu'à la fin de sa vie, elle marcha avec sûreté sur l'arc-en-ciel, pont magnifique entre la dynastie et la nation, construit avec l'aide invisible de la reine par les grands pontonniers du dualisme. Après avoir fini cette mission, une des plus grandes intuitions de la politique réaliste qui aient jamais allumé le cœur et l'imagination d'une femme, elle ne se mêla jamais de politique, dont la boue ne tachait pas l'éclatante blancheur de sa robe. Dans les temps de crises, provoquées par des malentendus, c'étaient souvent le prestige et la popularité d'Elisabeth, qui sauvaient l'œuvre de réconciliation, conçue dans son cœur. Même les vieux «kuruc» rengainèrent leurs épées à la vue du symbole de la réconciliation et de la vraie politique réaliste, représenté par la reine vêtue en deuil, dont la mémoire est conservée dans le «Corpus Juris», le plus majestueux de nos codes.

C'est à l'occasion des fêtes millénaires qu'elle est venue chez nous pour la dernière fois. Elle écouta aux côtés de son mari royal le grand discours de Dezső Szilágyi, interprète des hommages de la nation devant la Sainte Couronne, et de l'éternelle reconnaissance et pitié de la nation envers la femme en deuil. C'est peut-être alors qu'on vit Elisabeth sourire pour la dernière fois, vague de joie sur l'océan de la tristesse. La mort de son fils unique, brisa définitivement son cœur. En vain s'enfuit-elle, la tristesse la suivait partout comme son ombre. Elle n'avait plus la force de lutter contre l'écrasant poids de l'héritage des Wittelsbach, qui assombrissait son âme. Son maître de grec écrit d'elle à l'Achileion de Corfu : «J'observe comme elle écoute dans son âme pendant des heures entières des voix de harpes résonnant au-dessus des mers, les feuilles tombantes, le chant des cygnes mourants, le froissement des ailes des vierges volant au ciel, et la voix de l'Immortel qui traverse toutes les vallées». L'anarchiste, qui l'assassinait au bord du lac de

Genève, ne lui ôta qu'une vie, qui pesait déjà sur ses frêles épaules avec tout le poids d'un fardeau inutile. Cependant l'image de la reine, sa double couronne de diadème royal et d'épines des martyres sur sa tête casquée de belle chevelure brune, vit encore aujourd'hui dans le souvenir de la nation qu'elle avait tant aimée.

IV.

La memoria di Stefano Katona

di segretario *Giorgio Balanyi*.

La vita del Katona è povera di avvenimenti esterni, ma è ricca di veri valori umanitari. Il colore fondamentale della sua personalità gli viene dall'amore ardente con cui pendeva alla sua vocazione e con cui si è attaccato al suo ordine, alla sua Chiesa cattolica, ed il quale lo rese campione impavido della verità. Pedagogo, è stato portato con cuore verso la scuola, e verso i suoi alunni. Nella sua età avanzata s'impegnò nell'insegnamento e fino alla sua morte insegnava ai chierici le regole dell'eloquenza. Con amore non minore amava il suo ordine, la compagnia di Gesù. La pubblicazione della bolla «*Dominus ac Redemptor noster*» gli trafisse il cuore, la cui piaga atroce non si cicatrizzò mai. Ma fosse per quanto grandissimo il dolore sorgente dall'abolizione del suo ordine, la fedeltà verso la Chiesa cattolica non ne patì, neppur per un momento, nulla. Da prete ne promoveva gl'interessi con zelo non minore di quello, con cui la serviva da religioso. Anzi, all'apparire sul fine del secolo XVIII. anche da noi delle idee torbide dell'illuminatismo, si mise fortemente alla difesa della Chiesa e con fogli volanti pregevoli respinse gli attacchi diretti contro di essa. Nutriva uguale amore verso la sua patria e nazione. Fu collo scopo di difendere gl'interessi nazionali che si decise di scrivere la sua storia nazionale ungherese. In questo compito era ancora più geloso del sostenere la solidarietà col suo ordine, la quale teneva in grande pregio, come se lo vede nella polemia con Giorgio Szklenar, già confratello suo. Fra tutte le sue qualità fu superiore l'amore per la verità ed il desiderio di scoprirla. Quel desiderio lo rese capace a scrivere ed a pubblicare la sua opera epocale. Davvero il far aprire la *Historia critica* presuppone una volontà decisa ed un lavoro instancabile. Nessuno può valutare la cura che costò il raccogliere la materia scritta e stampata e la fatica, più grande ancora che lo segue, cioè il confronto e la conciliazione di moltissimi dati contradicentisi in particolari. Era un lavoro non meno consuntivo per i nervi l'ottenere il permesso della censura mesquine e sospettosa. La costanza però del Katona ed il suo ammirabile amore al lavoro vinse tutti gli ostacoli. Appena fra 30 anni finì la ingente opera con cui preparò una base perenne alle ricerche storiche ungheresi. In quest'ultimo consiste l'importanza della sua attività.

V.

**Neuere Beiträge zur Kenntnis der Nervenendorgane
der Schnauze von *Elephas indicus*.**

(Mit zwei Tafeln.)

Von A. Ábrahám.

Neuerdings hatte ich die Haut des Endteiles der Schnauze eines neugeborenen Elephanten mit der Versilberungsmethode von *Bielschowsky* untersucht und bin zum Erfolg gekommen, daß die genannte Hautpartie mit eingekapselten sowie freien corialen und intraepithelialen Nervenendorganen sehr reich versehen ist. *Kolmer*, der sich mit der Innervierung des fraglichen Organs vor kurzer Zeit sehr eingehend beschäftigt hat, sagt: «Es waren also trotz der besonderen Bedeutung der Rüsselspitze nicht so viel verschiedene Abarten der Nervenendigungen unterscheidbar wie etwa von Botezat an der Nasenspitze des Hundes unterschieden wurden oder an der Fingerbeere des Menschen, an den entsprechenden Flächen der Ballen von *Didelphys* (*Ducceschi*, eigene Beobachtung) oder an der Rüsselscheibe des Maulwurfs und seiner Verwandten (*Eimer*, *Huss*, *Bock*, eigene Beobachtung) sich unterscheiden lassen».

Gegenüber diesen Behauptungen muß ich betonen, daß die innere Schnauzenhaut des Endteiles der Elephasschnauze viel reichlicher in verschiedenen Nervenendigungen ist, als die gleiche Hautpartie der von *Kolmer* erwähnten Tiere, reichlicher sogar als die Fingerbeere des Menschen. (Abb. 2. Taf. I.)

An einem gut imprägnierten Präparate kommen die verschiedenen Nervenendorgane in ganz ungewöhnlicher Menge zum Vorschein. Diese gehören fast alle zu den lamellären Nervenendkörperchen. Freie und eingekapselte Endknäuel und baumähnliche Verzweigungen, die von der Schnauzenhaut verschiedener Säugetiere beschrieben sind, konnte ich hier nicht auffinden.

Von den lamellären Endkörperchen muß ich die einfachen *Kraus*'schen Endkolben erwähnen, die in beträchtlicher Anzahl vorhanden sind. (Abb. 1. Taf. I.) Es besteht ein solcher Körper aus einem

Achsenfaden, der mit einer verhältnismäßig dünnen, knappen, bindegewebigen Kapsel umgeben ist. Es ist keine Lymphe enthaltende Spalte zwischen dem Achsenfaden und der Kapsel zu finden. Es gibt Endkörperchen, die aus drei, in eine gemeinsame bindegewebige Hülle geschlossenen *Krause'schen* Endkolben bestehen. Aus der Hülle dieses Körpers laufen terminale Fasern heraus, die aus dem mit den Achsenfaden der einzelnen Körpern gemeinsamen Stamme entspringen. Diese zusammengesetzten Körper sind meines Erachtens spezifische Endkörper der Schnauze des Elefanten.

Außer den einfachen typischen *Krause'schen* Endkolben sind auch noch lamelläre Körper vorhanden, die eine Mittelstellung zwischen den *Kraus'schen* und *Vater—Paccini'schen* Endkolben einnehmen. Diese sind jenen Gebilden ähnlich die von *Bielschowsky* aus dem Bindegewebe der Schnauzenhaut des Maulwurfes und von mir aus der circumvallaten Papillen des braunen Bären beschrieben worden sind. (Abb. 4., 5. Taf. I.)

Diese Körperchen, die reicher an Lamellen sind, als die *Kraus'schen* Endkolben, führen uns zu den typischen *Vater—Paccini'schen* Körperchen, die auch in ansehnlicher Anzahl in den unteren corialen Schichten der Schnauzenhaut vorhanden sind. Diese sind von den obigen durch die schärfere Abgrenzung der inneren und äußeren Kolben charakterisiert. (Abb. 7. Taf. II.) *Vater—Paccini'sche* Körperchen, in denen der Endkolben «in mehrere Stämmchen geteilt ist», die Kolmer erwähnt, konnte ich auf meinen Präparaten nicht auffinden. Alle diese verschiedenen lamellären Endorgane stehen so nahe zueinander, daß wir uns in dieser Hinsicht der Behauptung *Stöhr's* jr. anschließen können, daß es «ganz unmöglich ist, die einzelnen Körperchen in bestimmte Klassen einteilen zu wollen. Es ist eben jede Endigung von der anderen morphologisch verschieden».

Neben den oben geschilderten Nervenendkörperchen sind auch freie Nervenendigungen in der bindegewebigen Kapsel der Endkörper und besonders im Epidermis vorhanden. Diese letzteren, sogenannten intraepithelialen Nervenfasern sind auch von Kolmer erwähnt. Er konnte unter den Fasern verschiedene Typen, wie Botezat in der Hundeschnauze, nicht vorfinden. Diese Behauptung Kolmers kann sich nur auf nicht gut gelungene Imprägnationen gründen, denn es sind auf meinen Präparaten zwei verschiedene Typen der intraepithelialen Nervenfasern wohl zu erkennen. Der eine von diesen ist durch dickere Nervenfasern charakterisiert, aus denen kurze horizontale Seitenzweige in die höheren Schichten des Epithels ausgehen, die in Endknöpfchen endigen. Zum zweiten Typus gehören dünne Fasern. Diese

Verhältnisse sind jenen ähnlich, wie sie Kadanoff in der Schnauze des Rindes und des Schafs gefunden hat. (Abb. 6. 8. Taf. II. 3. Taf. I.)

Die intraepithelialen Nervenfasern endigen in den Epithelzellen und ihre wohl wahrnehmbaren neurofibrillären Endknäuel stehen in Kontiguität mit dem Plasma der Zelle. (Abb. 9. Taf. II.)

FIGURENERKLÄRUNG.

Tafel I.

1. Einfacher Krause'scher Endkolben aus dem Corium des Endteiles des Rüssels von *Elephas indicus neonatus*. Versilberung nach Bielschowsky. Vergr. 630.

2. Querschnitt durch die innere Haut des Rüssels von *Elephas indicus neonatus*. Habitusbild. Versilberung nach Bielschowsky. Vergr. 80.

3. Querschnitt durch die Epidermis der inneren Haut des Rüssels von *Elephas indicus neonatus*. Intraepitheliale Nervenfasern. Versilberung nach Bielschowsky. Vergr. 900.

4., 5. Lamelläre Körperchen aus dem Corium der inneren Haut des Rüsselendes von *Elephas indicus neonatus*. Versilberung nach Bielschowsky. Vergr. 630.

Tafel II.

6. Coriale und intraepitheliale Nervenfasern und Nervenendigungen aus dem Endteil des Rüssels von *Elephas indicus neonatus*. Versilberung nach Bielschowsky. Vergr. 630.

7. Vater—Paccinisches Körperchen aus dem Rüssel von *Elephas indicus neonatus*. Versilberung nach Bielschowsky. Vergr. 630.

8. Intraepitheliale Nervenendknäuel in den oberen Schichten der Epidermis des Rüssels von *Elephas indicus neonatus*. Versilberung nach Bielschowsky. Vergr. 1350.

9. Intraepitheliale, intracelluläre Endknäuel in der Epidermis des Rüssels von *Elephas indicus neonatus*. Versilberung nach Bielschowsky. Vergr. 1350.

